

Ruben Willaert
restauratie & archeologie
decoratie

Geeft het verleden een toekomst

Part of United Experts Group

Volkaertslei

Wommelgem, Antwerpen

2026F252

ARCHEOLOGIENOTA

VERSLAG VAN RESULTATEN

BUREAUONDERZOEK

RUBEN WILLAERT NV

8200 SINT-MICHIELS-BRUGGE

TEN BRIELE 14 BUS 15

Auteurs: Merlijn De Baene, Aaron Willaert

© Ruben Willaert NV, Sint-Michiels-Brugge, 2026

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Ruben Willaert NV. Ruben Willaert NV aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

INHOUDSTAFEL

INHOUDSTAFEL	1
INLEIDING	2
1. BUREAUONDERZOEK [BO]	3
1.1 BESCHRIJVEND GEDEELTE	3
1.1.1 Administratieve gegevens	3
1.1.2 De onderzoeksopdracht	5
1.1.3 Het projectgebied	6
1.2 ASSESSMENT	11
1.2.1 Landschappelijk kader	11
1.2.2 Historisch kader	18
1.2.3 Archeologisch kader	26
1.3 SYNTHESE FASE BUREAUONDERZOEK	33
BIBLIOGRAFIE	i
BIJLAGE	ii

INLEIDING

De initiatiefnemer plant de realisatie van een gescheiden rioleringsstelsel en de heraanleg van de Volkaertslei en de Roosekapellaan in Wommelgem, provincie Antwerpen. De totale oppervlakte van het projectgebied bedraagt ca. 11 730 m², de gecombineerde oppervlakte van de geplande bodemingrepen bedraagt ca. 11 113 m².

Het projectgebied situeert zich volgens het gewestplan in een zone bestemd als woongebied, woonuitbreidingsgebied en gebieden voor gemeenschapsvoorzieningen en openbaar nut. Het plangebied situeert zich noch binnen een vastgestelde archeologische zone, noch binnen een archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologie te verwachten valt. Deze archeologienota wordt opgemaakt omdat de gecombineerde oppervlakte van de geplande bodemingrepen meer dan 1000 m² bedraagt en de gecombineerde oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de aanvraag betrekking heeft meer dan 3000 m² bedraagt.

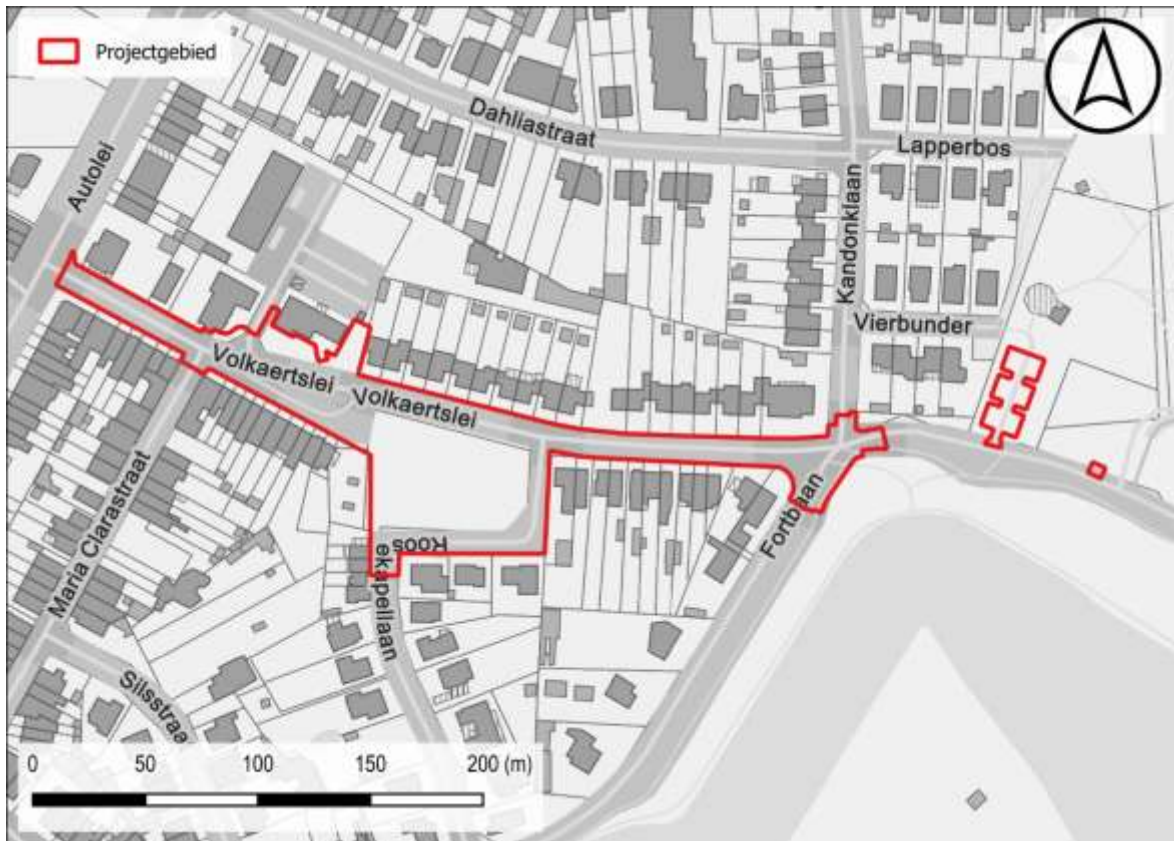
RUBEN WILLAERT NV is aangesteld om deze archeologienota in de eerste plaats door middel van een bureaustudie op te maken met het oog op een advies naar uitgesteld vooronderzoek, werfbegeleiding, of vrijgave van het terrein.

1. BUREAUONDERZOEK [BO]

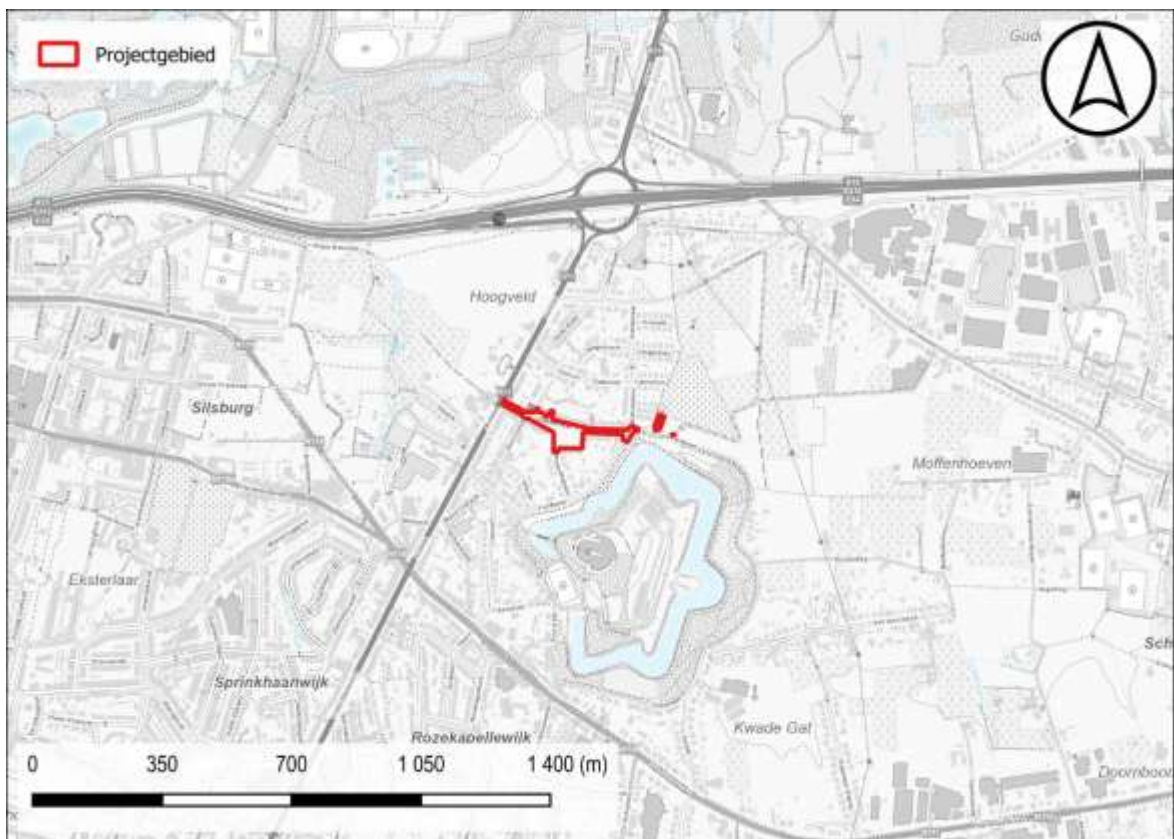
1.1 BESCHRIJVEND GEDEELTE

1.1.1 Administratieve gegevens

PROJECTCODE	2026F252	
ERKENNINGSNUMMER	OE/ERK/ARCHEOLOOG/2015/0069	
<i>BOUNDING GEOMETRY</i>	X ₁ : 158383	Y ₁ : 210470
	X ₂ : 158905	Y ₂ : 210843
KADASTER	Wommelgem Sectie A, Nummers 226B, 221T, 223K, 222G2, 238K, 242L4	
GEOGRAFISCHE INPLANTING	Figuur 1 en 2	
OPZET INITIATIEFNEMER	Figuur 4 tot 13	

Figuur 1: Situering projectgebied t.a.v. GRB-basiskaart (© geopunt)

Figuur 2: Situering projectgebied t.a.v. topografische kaart van België (© geopunt)

1.1.2 De onderzoeksopdracht

1.1.2.1 *Vraagstelling met betrekking tot het onderzochte gebied*

“Het archeologisch vooronderzoek beoogt vast te stellen of er een archeologische site aanwezig is op een terrein, wat de karakteristieken en de bewaringstoestand van deze site zijn, wat haar relatie is met het landschap, welke waarde ze heeft, en hoe ermee moet omgegaan worden in het kader van bodemingrepen en wetenschappelijk onderzoek.”
– CGP 4.0; p. 28

Op basis van verscheidene parameters, zoals de nog aanwezige erfgoedwaarden, de landschapshistoriek, topografie, geomorfologie, bodemgebruik, vegetatie, en ingreephistoriek, wordt een waardering van het archeologisch potentieel binnen het afgebakende projectgebied opgesteld. Hiertoe wordt een stapsgewijze onderzoeksprocedure doorlopen, waarbij de vraagstelling steeds teruggekoppeld wordt naar volgende kernpunten:

- Wat is de trefkans op intact bewaarde archeologische aanwijzingen?
- Wat zijn de geplande ingrepen in functie van de werkzaamheden? Zullen de werken eventuele vindplaatsen bedreigen?

1.1.2.2 *Werkwijze en strategie van het vooronderzoek fase BO*

RUBEN WILLAERT NV werd aangesteld om deze archeologienota in de eerste plaats door middel van een bureauonderzoek op te maken. Dit bureauonderzoek werd uitgevoerd onder leiding van een erkend archeoloog van Ruben Willaert NV. De aard van de werken werd tijdens het bureauonderzoek afgewogen tegen de voorhanden zijnde gegevens relevant voor het projectgebied op bodemkundig, landschappelijk, historisch-cartografisch en archeologisch vlak.

De archeologienota werd opgemaakt middels *Office*- en *Adobe*-software. Het bijhorend kaartmateriaal werd aangemaakt in een GIS-omgeving. Hierin werden de ontwerpplannen ingeladen en geprojecteerd ten opzichte van diverse kaartlagen die raadpleegbaar zijn op geopunt.be, dov.vlaanderen.be, geo.onroerenderfgoed.be, cartesius.be en de website van de centraal archeologische inventaris [CAI]. De geraadpleegde literatuur, de digitale bronnen en het kaartmateriaal zijn te vinden in de bijlage.

1.1.3 Het projectgebied

1.1.3.1 Archeologische voorkennis

Binnen de grenzen van het projectgebied vond in het verleden nog geen archeologisch (voor)onderzoek plaats.

1.1.3.2 Ruimtelijke situering

Het projectgebied valt samen met de Volkaertslei en Roosekapellaan aan fort 2 van de voormalige Brialmontversterking in Wommelgem, provincie Antwerpen. Het centrum van Wommelgem ligt op ca. 2200 m ten westen van het projectgebied.

Wommelgem is een woonforensengemeente ten oosten van de Antwerpse agglomeratie, gelegen aan het Albertkanaal (ten noordoosten), de autosnelweg E313 (van west naar oost in het noorden van de gemeente) en de Herentalsebaan (van west naar oost in het zuiden van de gemeente). Noordelijke grens gevormd door de Grote Schijn met natuurgebied. Deels bewaard landelijk karakter met overwegend grasland.

Figuur 3: Situering plangebied t.a.v. meest recente orthofotomozaïek (©Geopunt)

1.1.3.3 Geplande bodemingrepen

De totale oppervlakte van het projectgebied bedraagt ca. 11 730 m², de gecombineerde oppervlakte van de geplande bodemingrepen bedraagt ca. 11 113 m².

De initiatiefnemer plant de realisatie van een gescheiden rioleringsstelsel en de heraanleg van de Volkaertslei en de Roosekapellaan in Wommelgem, provincie Antwerpen. In totaal wordt over ca. 6400 m² aan nieuwe verharding voorzien ter hoogte van dit tracé. Ten oosten van deze straten wordt ook een parking vernieuwd en een zone voor glascontainers aangelegd. De verharding bestaat uit een combinatie van bitumineuze verharding, betonverharding en grastegels. Voor deze werken dient een bodemingreep gerekend te worden van ca. 50 cm-mv.

Onder de nieuwe weg wordt een gescheiden rioleringsstelsel voorzien. Voor de riolering wordt een sleuf uitgegraven van 2 m breed en 2 m diep.

Er worden ook twee wadi's of bufferzones voorzien over een gezamenlijke oppervlakte van ca. 265 m². Deze worden aangelegd tot 115 cm diepte.

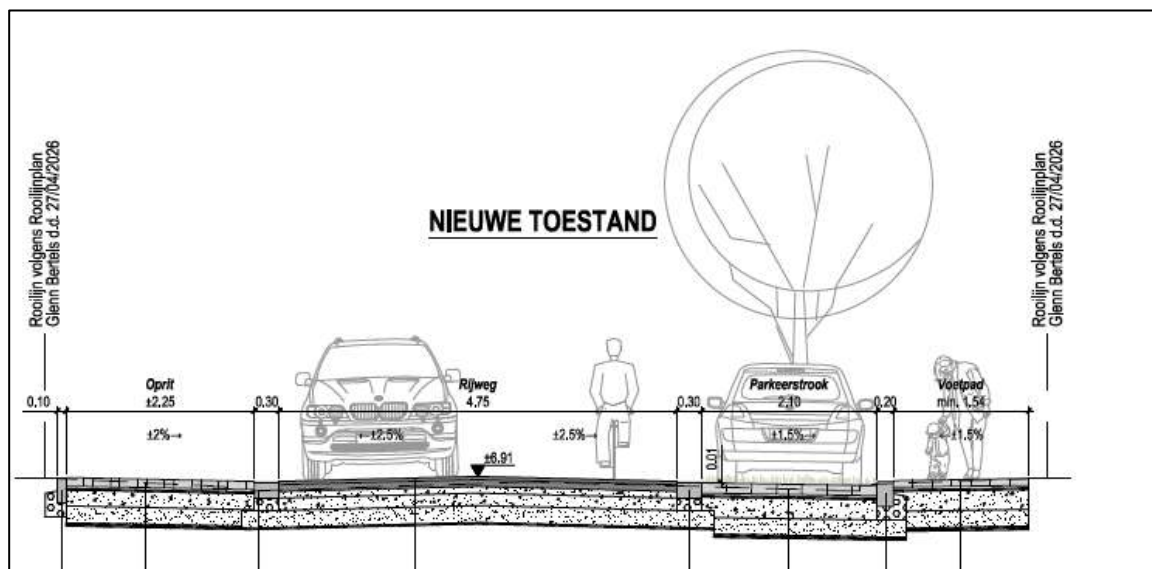
Verder worden ook verscheidene groenzones voorzien langs de straat, maar ook ter hoogte van twee parkjes. In totaal gaat het om een oppervlakte van ca. 4448 m². In deze groenzone blijft het bestaande niveau behouden en zal enkel zeer lokaal een boom aangeplant worden of ingezaaid worden. Er wordt voor de groenaanleg geen algemene afgraving voorzien.

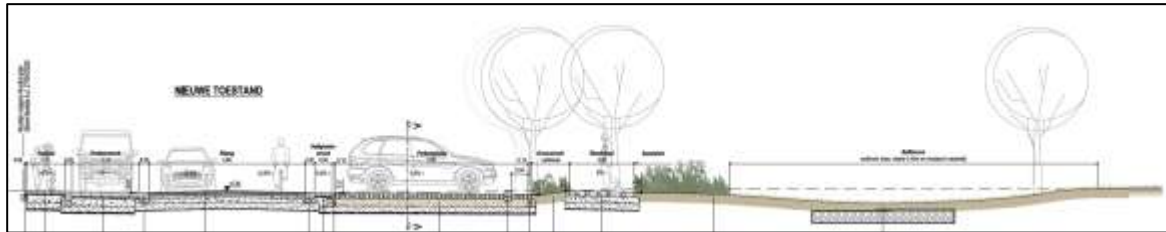
Figuur 4: Opzet initiatiefnemer t.a.v. meest recente orthofotomozaïek (©Geopunt)

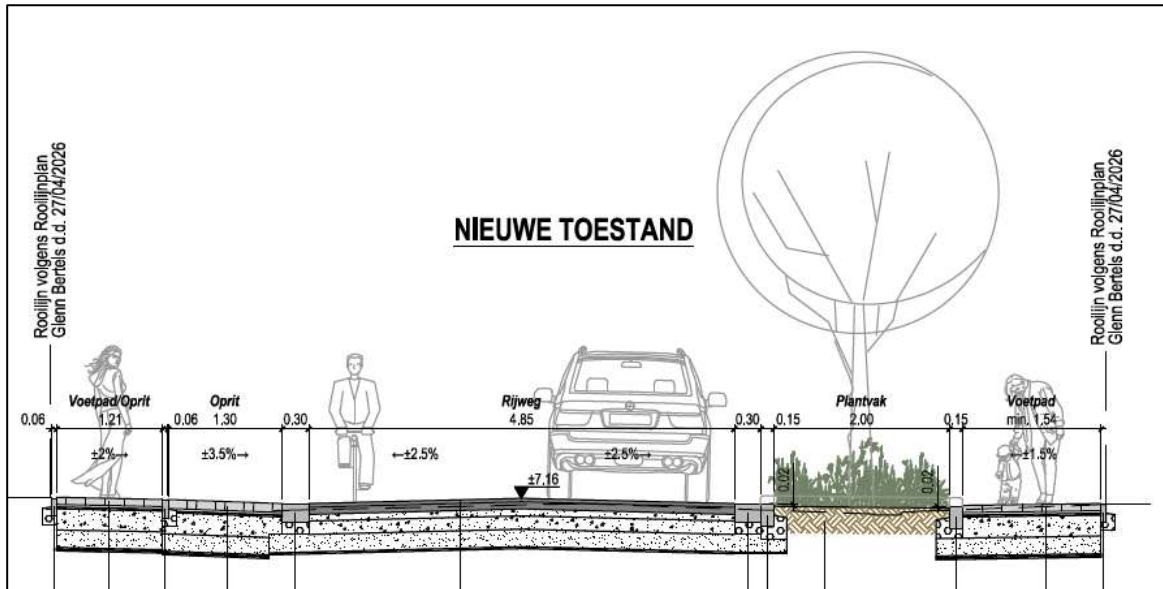
Figuur 5: Opzet initiatiefnemer t.a.v. meest recente orthofotomozaïek (©Geopunt)

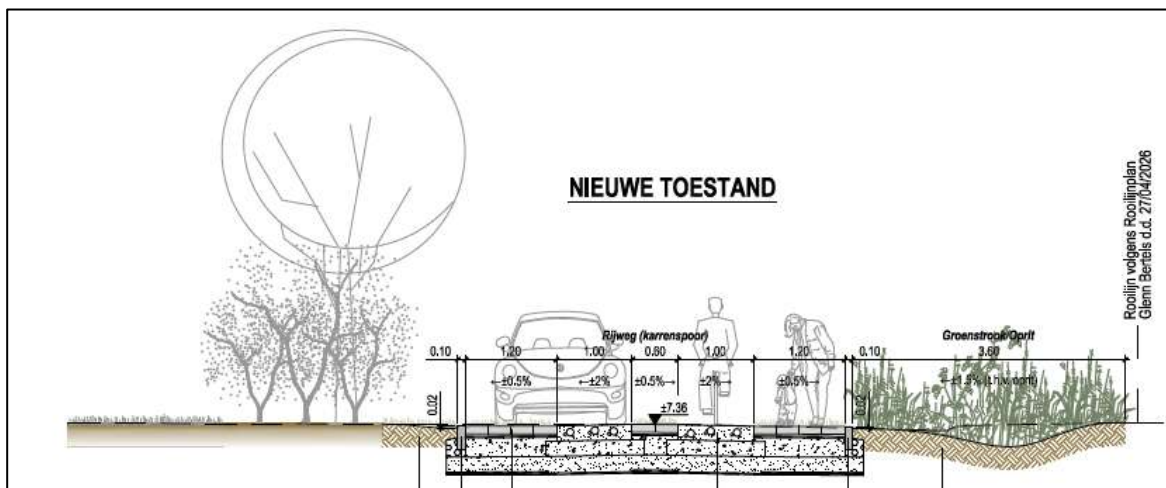
Figuur 6: Opzet initiatiefnemer, Typedwarsprofiel 1

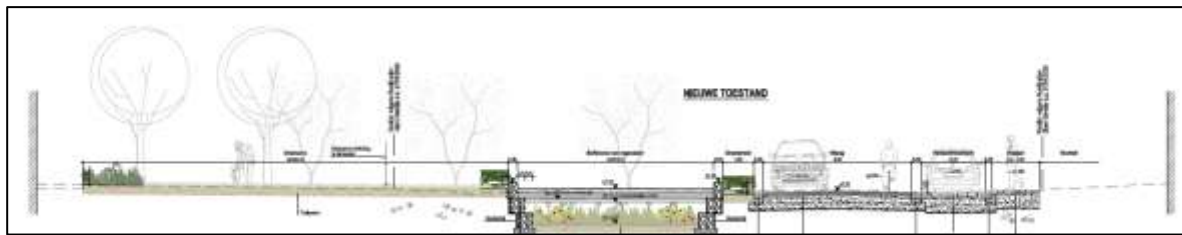
Figuur 7: Opzet initiatiefnemer, Typedwarsprofiel 2

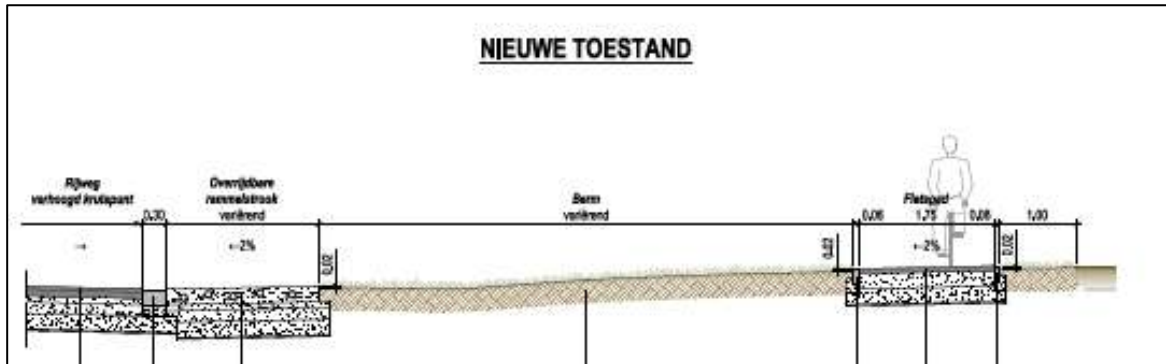
Figuur 8: Opzet initiatiefnemer, Typedwarsprofiel 3

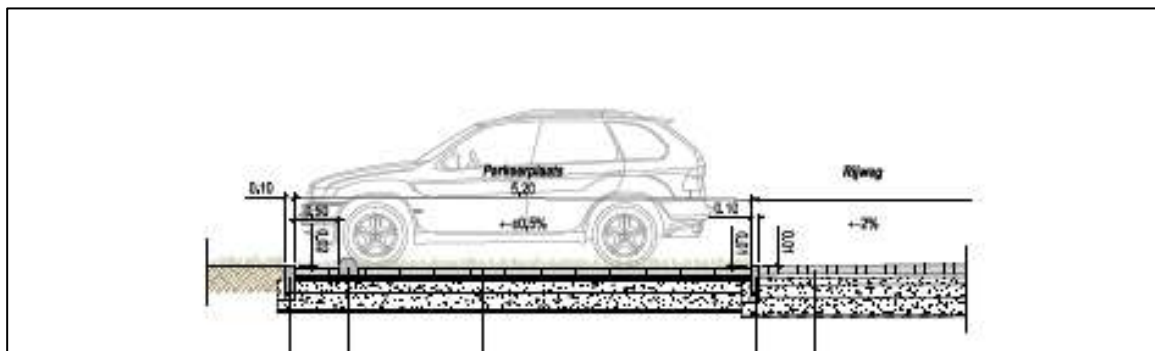
Figuur 9: Opzet initiatiefnemer, Typedwarsprofiel 4

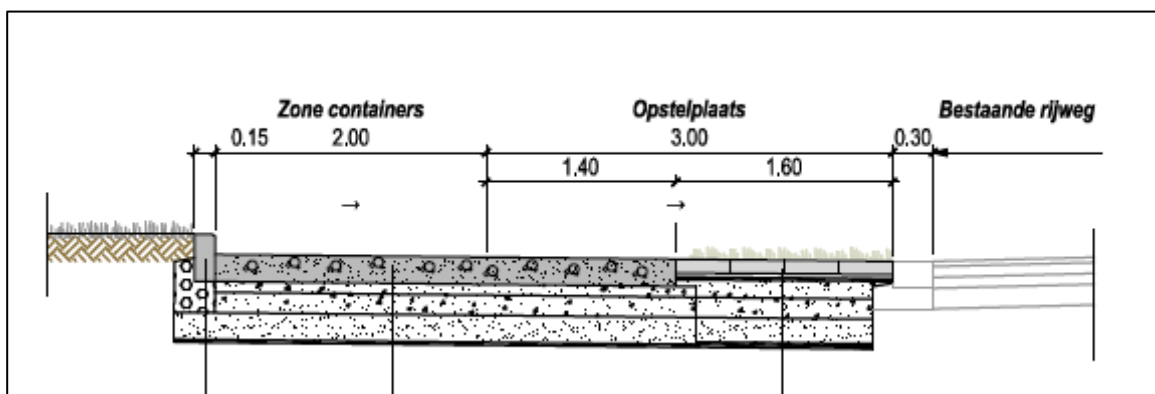
Figuur 10: Opzet initiatiefnemer, Typedwarsprofiel 5

Figuur 11: Opzet initiatiefnemer, Typedwarsprofiel 6

Figuur 12: Opzet initiatiefnemer, Typedwarsprofiel parking t.h.v begraafplaats

Figuur 13: Opzet initiatiefnemer, Typedwarsprofiel zone glascontainers

1.2 ASSESSMENT

1.2.1 Landschappelijk kader

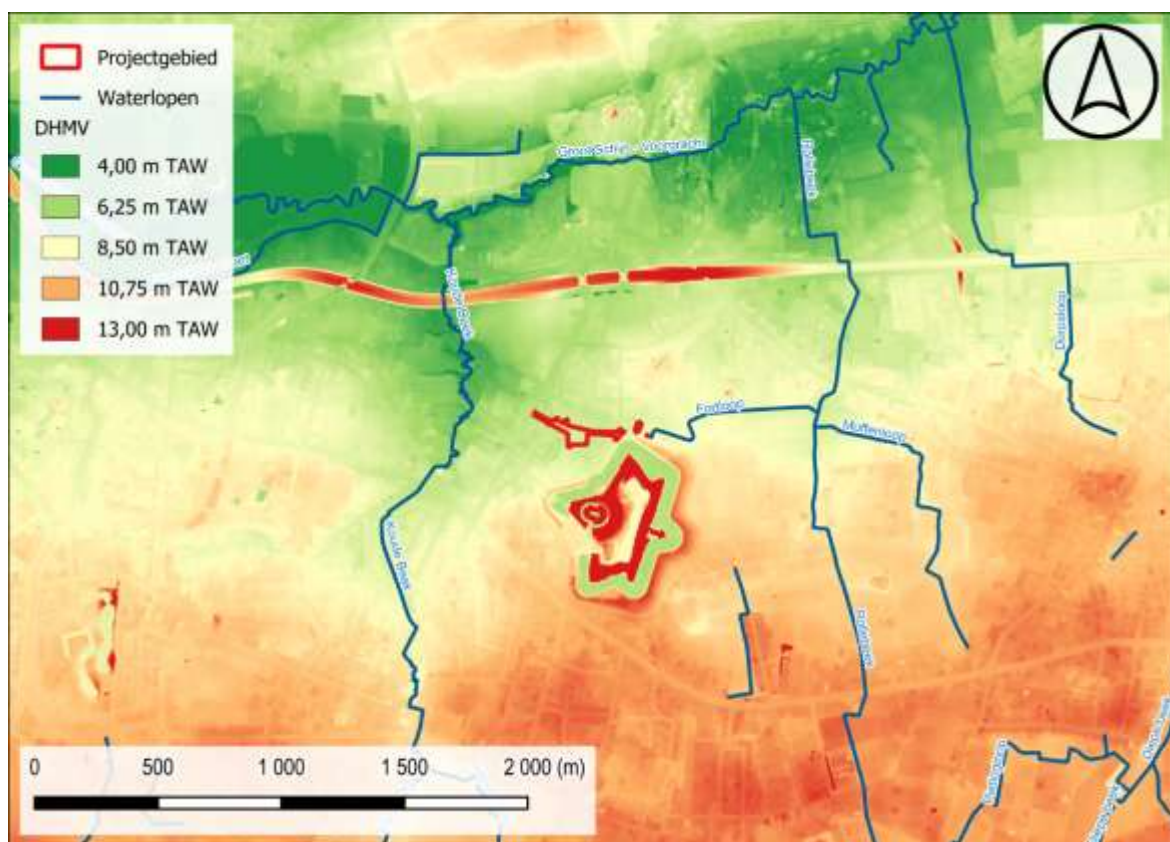
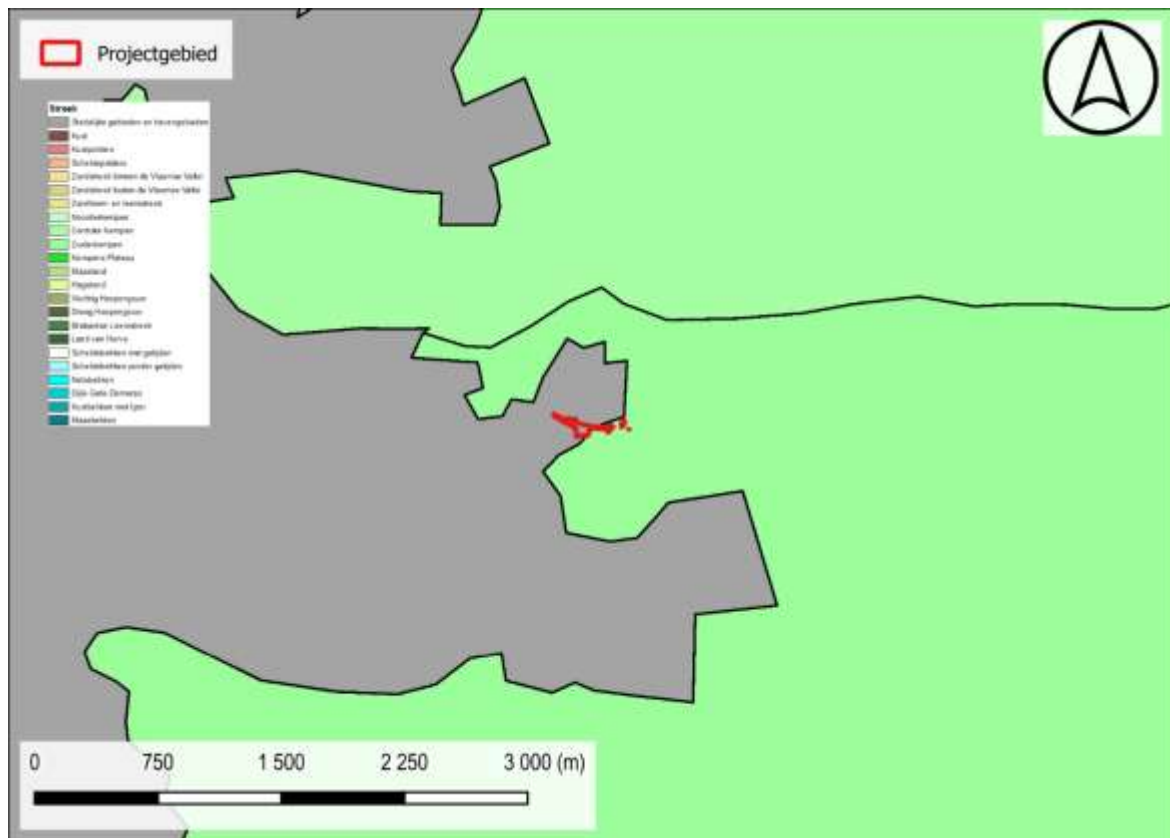
Wommelgem is gelegen in de Zuiderkempen op een dekzandrug ten zuiden van de vallei van het Schijn. Het plangebied bevindt zich op meer dan 2 km ten westen van het historische dorpscentrum, direct ten noorden van Fort 2, onderdeel van de binnenste ring Brialmontforten rond Antwerpen.

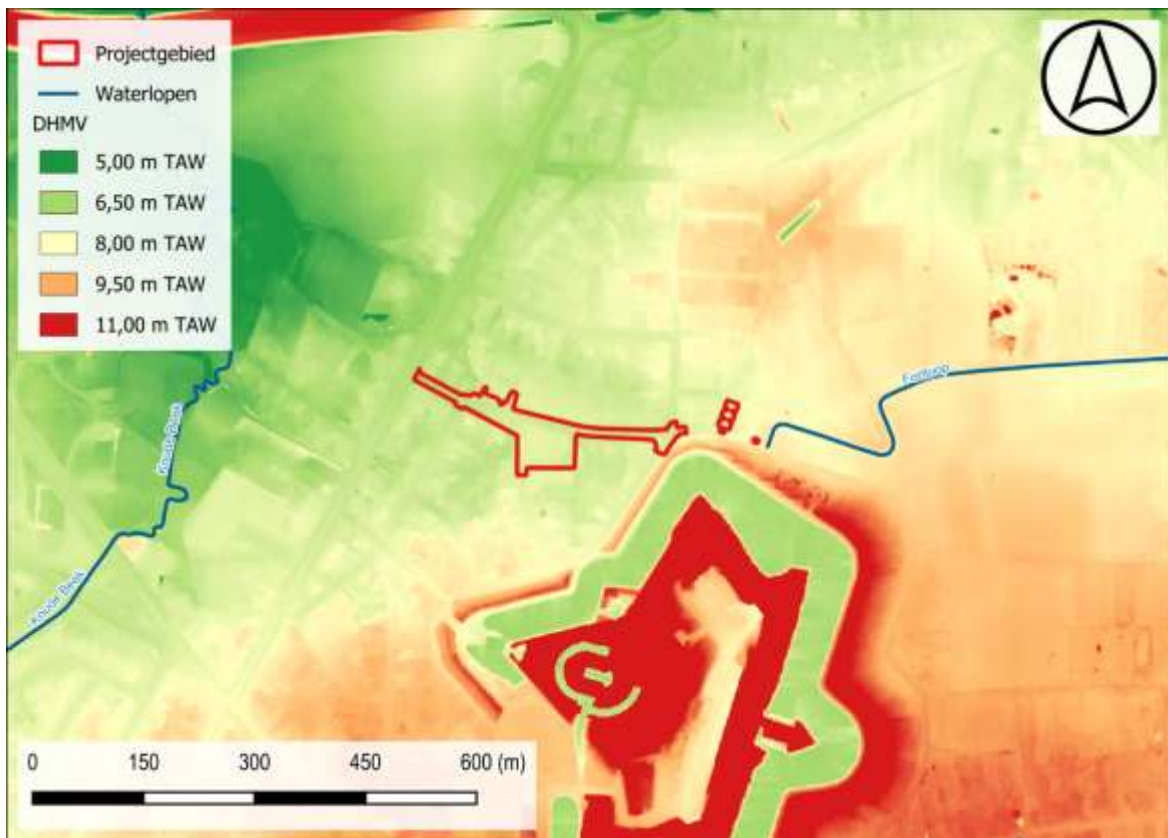
Het lokaal hoogtemodel situeert het projectgebied op een hoogte van **ca. 6.8 tot 7.8 + m TAW**. Het terrein loopt licht op in oostelijke richting. Het park aan de Roosekapellaan is iets hoger gelegen dan de Volkaertslei zelf. In de nabije omgeving is op het DHMV vooral het voormalige Brialmontfort te herkennen. Niet ver ten oosten van het terrein stroomt de Fortloop. De vallei van het Groot Schijn is verder te noorden te herkennen, op ongeveer 1 km.

Het projectgebied is gelegen in de **Formatie van Lillo**. Deze formatie bestaat uit ondiep-mariene afzettingen en komen voor in de streek van Antwerpen en het noordelijke deel van de Antwerpse Kempen. De afzetting bestaat uit grijsbruine glaconiethoudende kleiige zanden met schelpenlagen en naar boven toe vermindert geleidelijk de klei- en fossielinhoud en in de toplagen verdwijnen de schelpen.

Het projectgebied is gelegen in het Quartair **Type 1**. Dit type bestaat uit een eolische afzetting van het Weichseliaan tot mogelijk Vroeg-Holoceen (zand tot zandleem). Deze afzetting kan eventuele hellingsafzettingen van het Quartair bevatten.

De bodemkaart geeft enkel in het oosten van het tracé informatie weer. Hier bestaat de bodem uit een droge, lemige zandbodem waar onder een dikkere ploeglaag nog bodemontwikkeling bewaard kan zijn. Tegen het westelijke uiteinde van het tracé is een 'vergraven grond' weergegeven.

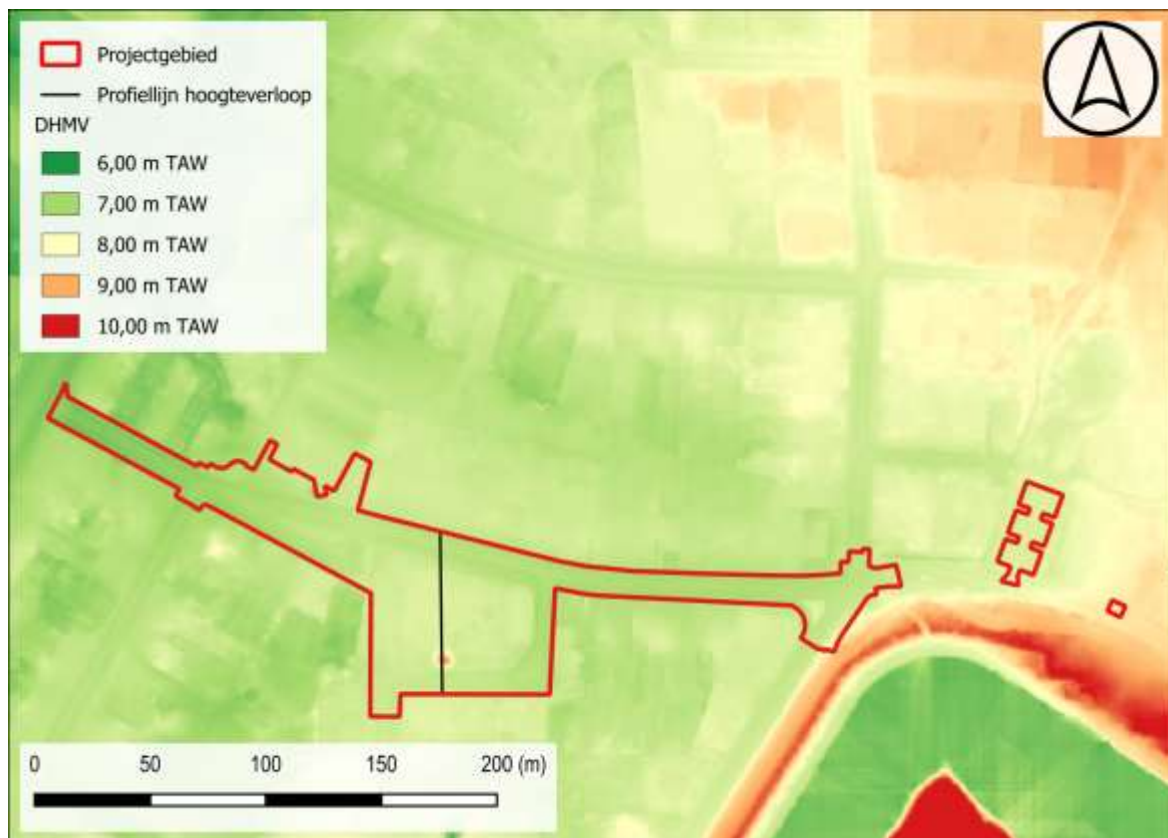
Figuur 16: Situering projectgebied t.a.v. Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (II) d.d. 2014 (© geopunt)

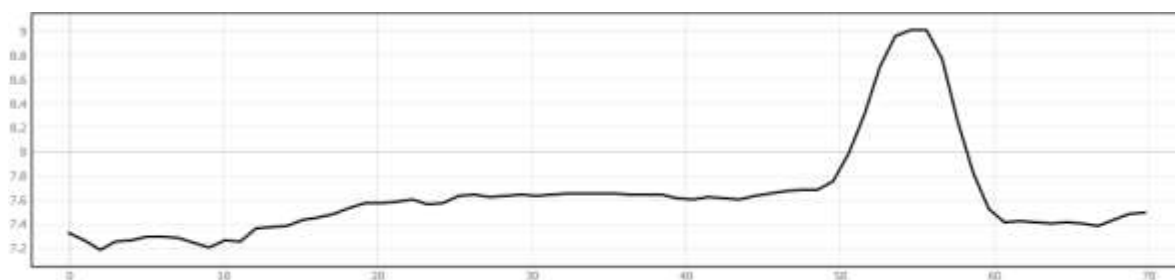
Figuur 17: Situering projectgebied t.a.v. Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (II) d.d. 2014 (© geopunt)

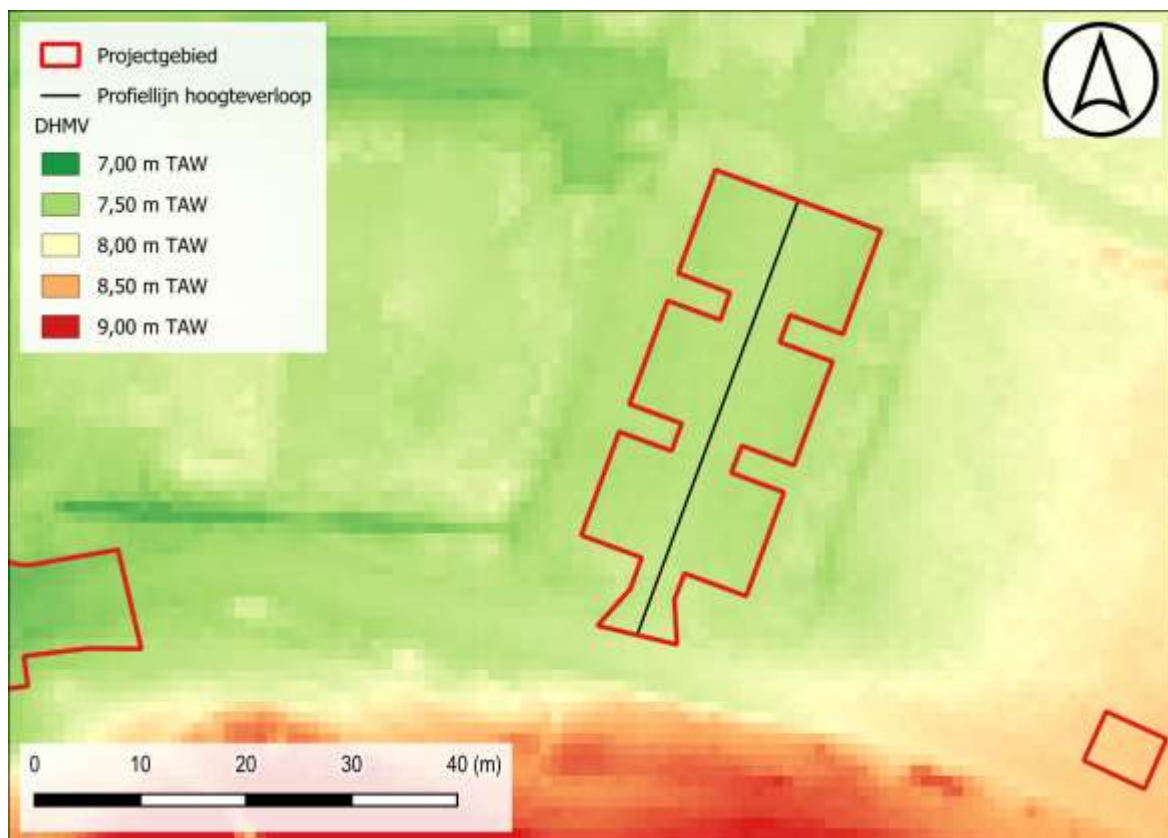
Figuur 18: Hoogteverloop 1 NW-ZO

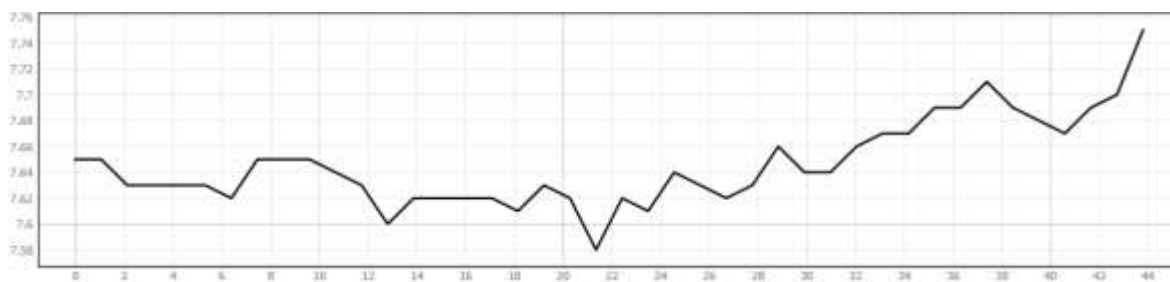
Figuur 19: Situering projectgebied t.a.v. Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (II) d.d. 2014 (© geopunt)

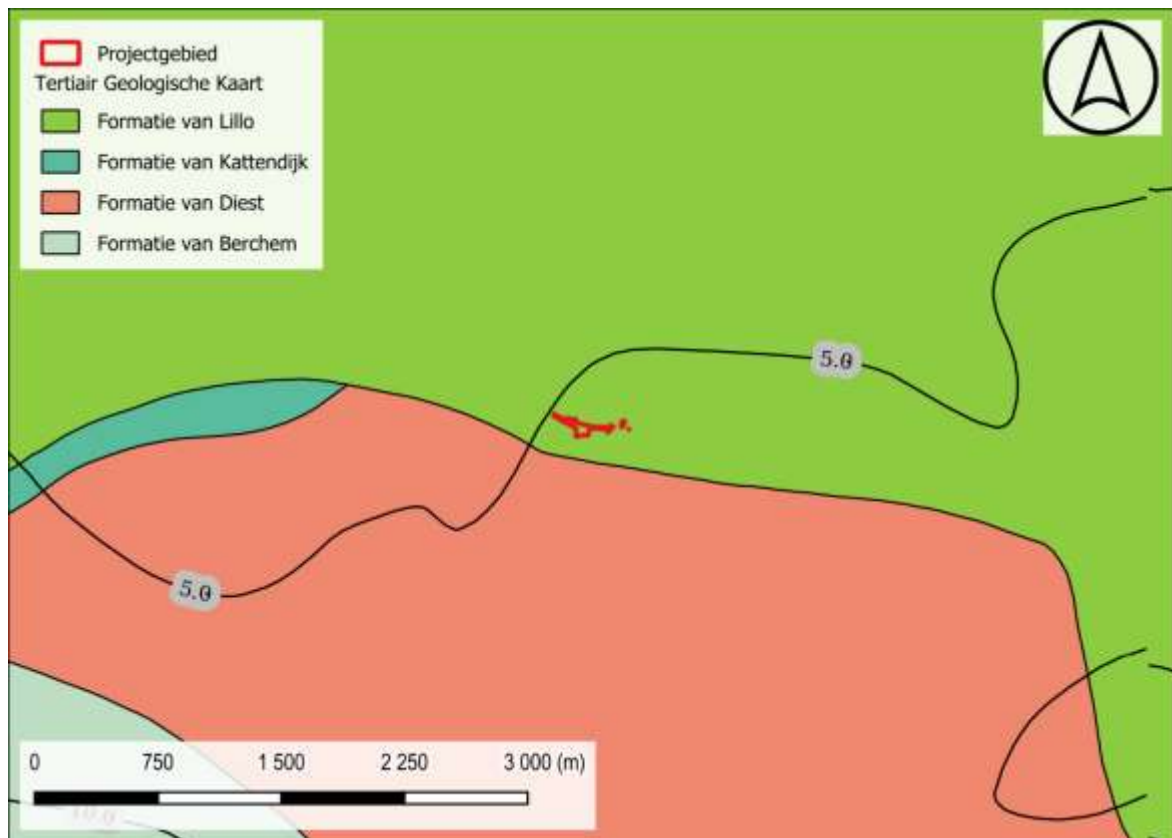
Figuur 20: Hoogteverloop 2 N-Z

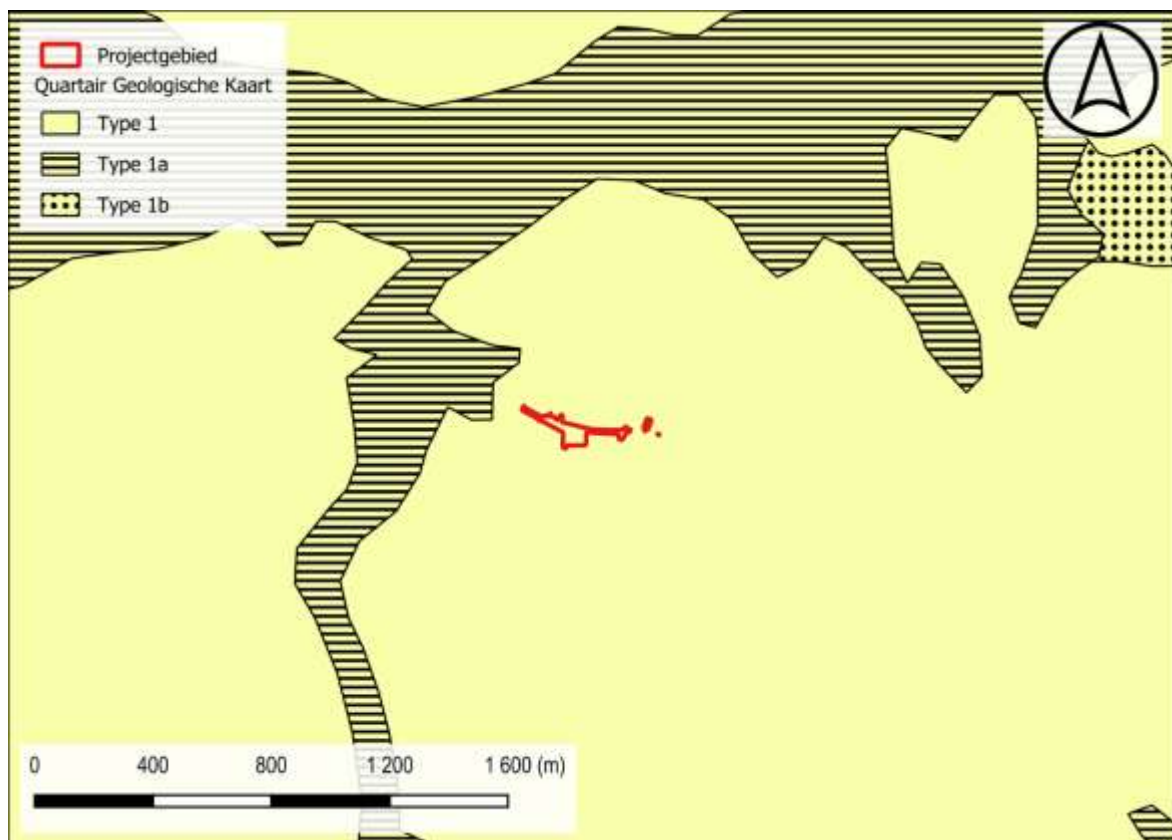
Figuur 21: Situering projectgebied t.a.v. Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (II) d.d. 2014 (© geopunt)

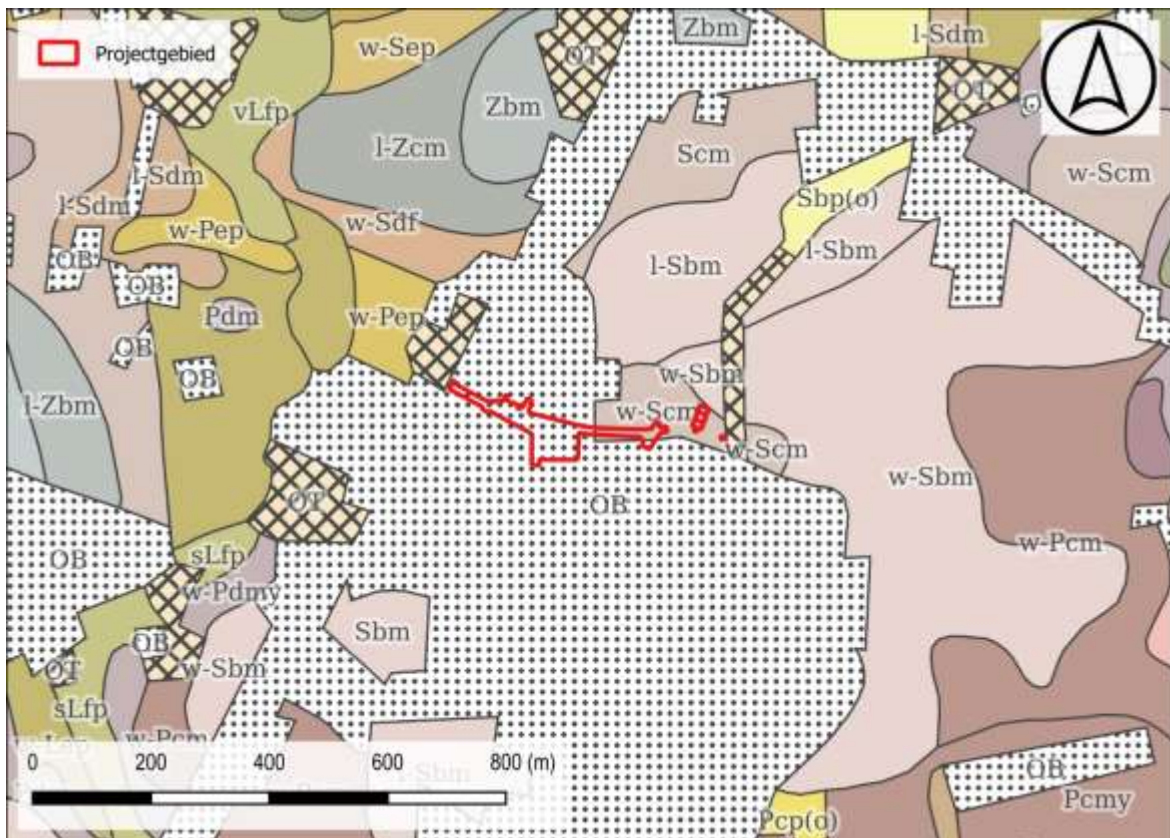
Figuur 22: Hoogteverloop 3 NO-ZW

Figuur 23: Situering projectgebied t.a.v. Tertiair geologische kaart (© geopunt)

Figuur 24: Situering projectgebied t.a.v. Quartair geologische kaart (© geopunt)

Figuur 25: Situering projectgebied t.a.v. algemene bodemkaart van België (© geopunt)

1.2.2 Historisch kader

I. Wommelgem

In de 3de en de 4de eeuw vestigden de Salische Franken zich in de grote rivierendelta die door de Schelde en de Rijn gevormd werd. De Romeinse Keizer Julianus slaagde er niet in om de immigratie te stoppen en gooide het op een akkoordje met de Frankische stammen. Hij gaf hen de toestemming zich ook in het toenmalige Toxandria (Taxandria – de Kempen) te vestigen. De Salische Franken erkenden tot op zekere hoogte het Romeinse gezag en verdedigden, samen met Romeinen, hun gebied tegen de invallen van andere Frankische stammen.

In die roerige overgangsperiode van Romeins naar Frankisch tijdvak (5de tot 6de eeuw) en de latere besteding van het Frankische Rijk (6de tot 9de eeuw), ontstonden vele Salisch-Frankische nederzettingen. Ook Wommelgem ontstond in die tijd. De vroegste bewijzen van het bestaan van Wommelgem vinden we in de schenkingsoorkonden van Rohingus uit de 8ste eeuw en de overeenkomstige passage uit het zogenaamde testament van Sint-Wilibroed.

De schepenbank van Wommelgem, reeds vermeld in 1278, ging ten hoofde bij de hoofdrechtbank van Zandhoven. Hertog Jan I gaf de heerlijkheid in 1278 in leen aan Jan Van Liere. In 1759 in handen van de prins van Gavre en in 1773 van de familie de Neuf. Daarnaast bestond op het grondgebied van Wommelgem nog het domein Selsaeten. Wommelgem werd in de 16de eeuw geteisterd tijdens de inval van Maarten van Rossem (1542) en nagenoeg volledig verwoest tijdens het beleg van Antwerpen.

Wommelgem bezit een dicht bebouwde dorpskern gegroeid rond een vijfzijdig dorpsplein (Kerkplaats) met vrijheidsboom, kaak, dorpspomp, kerk en gemeentehuis; verder neoclassicistische rijhuizen en nieuwe bouw. In de dorpskern nog talrijke 19de-eeuwse arbeidershuisjes van twee, drie of vier traveeën en een of anderhalve bouwlaag onder zadeldak; bepleisterde en beschilderde lijstgevels met rechthoekige muuropeningen. Rond de dorpskern, in zuidelijk en noordwestelijk deel van de gemeente veelal alleenstaande woonhuizen (tweede helft van de 20ste eeuw) van twee bouwlagen of recente verkavelingen met meergezinswoningen (ten noordwesten).¹

¹ Inventaris Onroerend Erfgoed 2026: Wommelgem [online], <https://id.erfgoed.net/themas/13708> (geraadpleegd op 11 juni 2026).

II. Projectgebied

De Ferrariskaart (1771-77) karteert het projectgebied ter hoogte van het gehucht *Candoncklaer*. Te midden van akkerland staan een tweetal omgrachte hoeves met ten oosten van de huidige projectzone de *Roose Capelle*, een kapel. De huidige Autolei ten westen van het projectgebied is op deze kaart reeds duidelijk te herkennen. De overige straten kenden een ander tracé.

De oorsprong van de naam Kandonklaar gaat terug tot de 14de eeuw, waar variaties zoals *Kampdonc* en *Laerdonck* werden gebruikt. Het woord *Kamp* komt van het Latijnse *campus*, wat *hoogvlakte* of *veld* betekent, en *Donk* verwijst naar een verhoogd gebied in een moerasachtige omgeving. *Laar* betekent een open plek in het bos, waar mensen vrij hout konden sprokkelen.

De latere 19de eeuwse kaarten tonen een gedetailleerder beeld van de omgeving. Volgens de Atlas der Buurtwegen (ca. 1840) loopt de huidige Volkaertslei tussen de twee omgrachte hoeves in. Deze kaart beeldt dan ook enkele gebouwstructuren af binnen de huidige projectgrenzen. Ook de Poppkaart (ca. 1842-79) toont een dergelijk beeld met ten zuidoosten van het projectgebied de contour van Fort II.

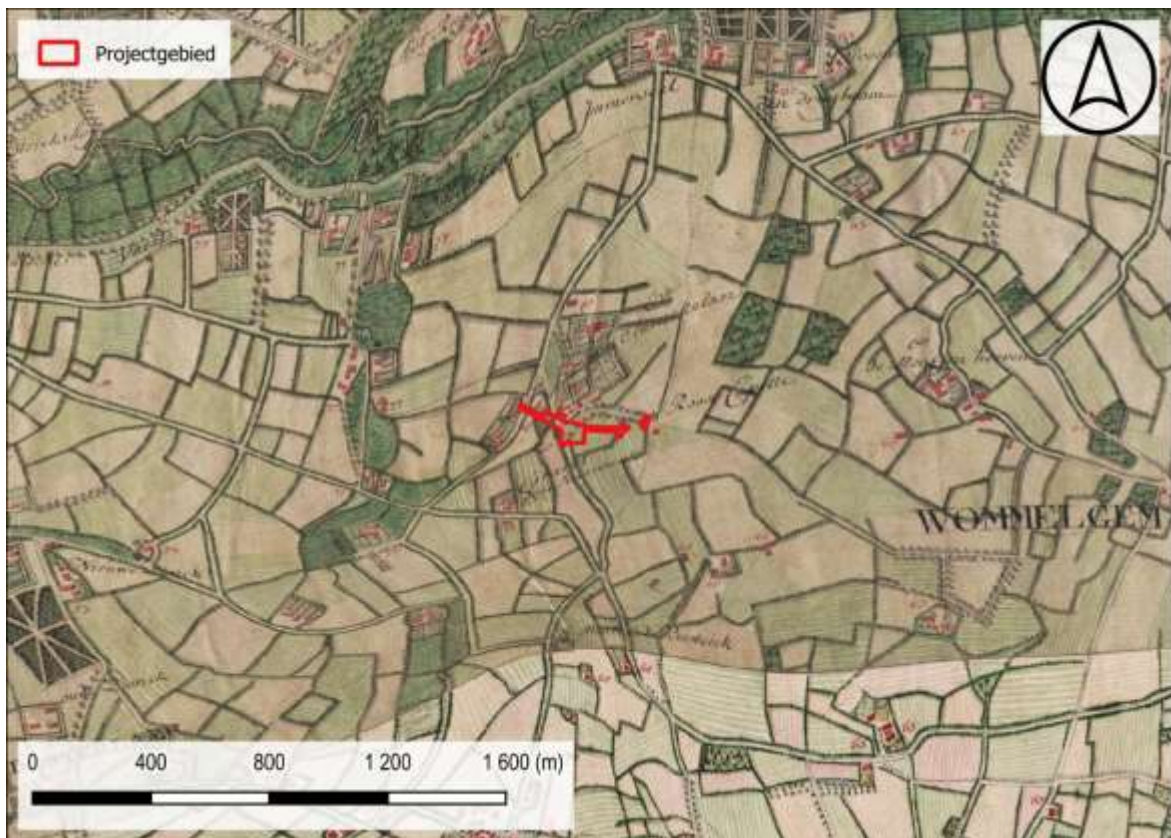
De binnenste fortengordel rond Antwerpen kwam tot stand nadat de stad tot nationaal reduit, of toevluchtsoord voor de regering, Koning en leger was uitgeroepen. De militaire middelen werden daar geconcentreerd en dus moest de stad ook goed worden verdedigd. Op ruim 6km van het stadscentrum kwam er een fortengordel. De werken bestonden uit 1° de bouw van een nieuwe omwalling buiten de stad, 2° een kring van forten en 3° inundatiegebieden. In 1859 besliste de regering acht forten ten zuidoosten van Antwerpen te bouwen.

De acht forten van de binnenste fortengordel, waaronder fort II van Wommelgem, werden volgens de nieuwste inzichten ontworpen. De ontwerpers putten hun ideeën uit het polygonale stelsel, waarbij een fort een regelmatige, veelhoekige vorm kreeg. De nabijverdediging gebeurde vanuit caponnières, waarbij kanonnen vanuit versterkte gebouwen vuurden, en niet langer vanuit bastions.

Het historische gebouwencomplex van fort II is nog volledig intact. Sommige gebouwen ondergingen wel aanpassingen. Zo is bijvoorbeeld een deel van de droge gracht van het reduit dicht gebouwd en werden enkele nieuwe volumes aan het oorspronkelijke gebouwenbestand toegevoegd, vooral loodsen die dateren van de periode dat het Belgisch leger volop motoriseerde (kort voor de Tweede Wereldoorlog tot in de jaren 1950).²

De Topografische kaart van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw van 1950-70 toont dat de omgeving op dit moment reeds grotendeels volgebouwd werd. Ten noorden van het projectgebied is een school afgebeeld en het plein tussen de Volkaertslei en de Roosekapellaan is in deze periode in gebruik als kerkhof. Dit is ook nog te zien op de orthofotosequentie. Pas begin jaren 2000 werd dit kerkhof verplaatst naar de huidige locatie ten noordoosten van het projectgebied. Verder is er op deze orthofotosequentie weinig noemenswaardige evolutie op te merken binnen de projectgrenzen.

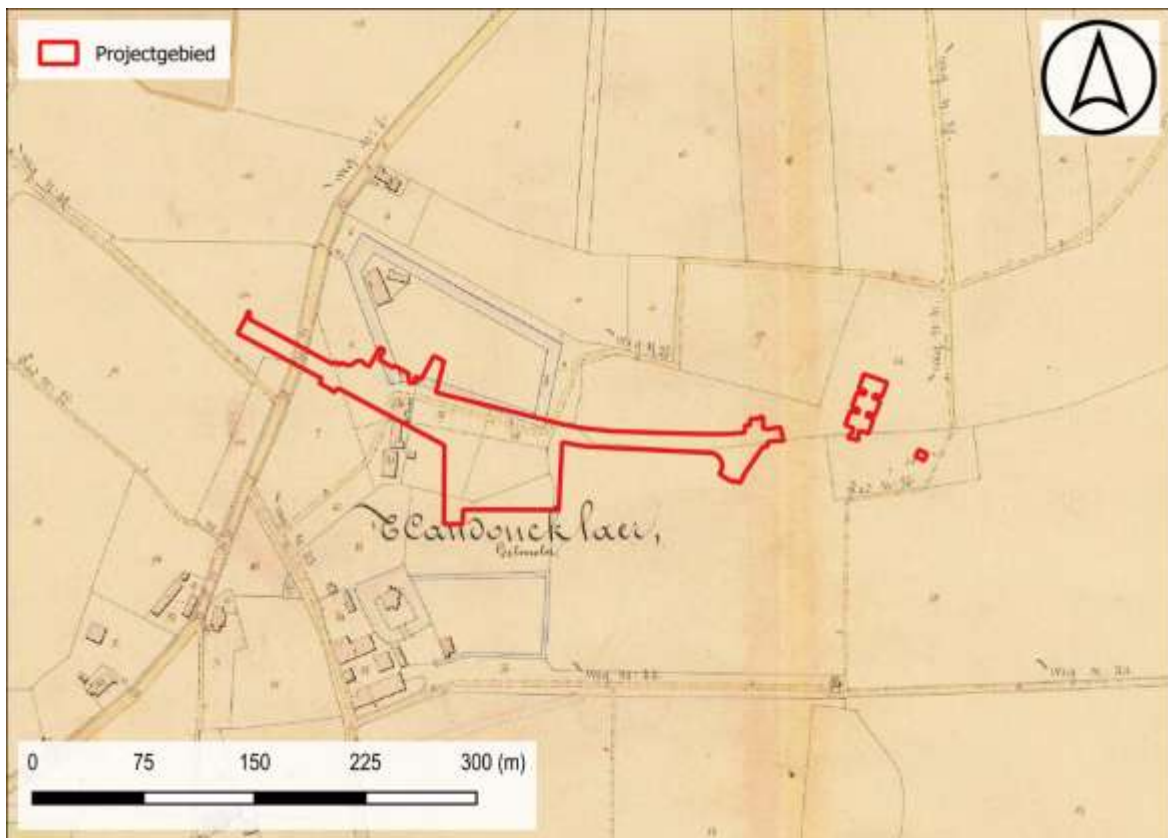
² Inventaris Onroerend Erfgoed 2026: Fort II [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/87764> (geraadpleegd op 11 juni 2026).

Figuur 26: Situering projectgebied t.a.v. Ferrariskaart d.d. 1771-1778 (© geopunt)

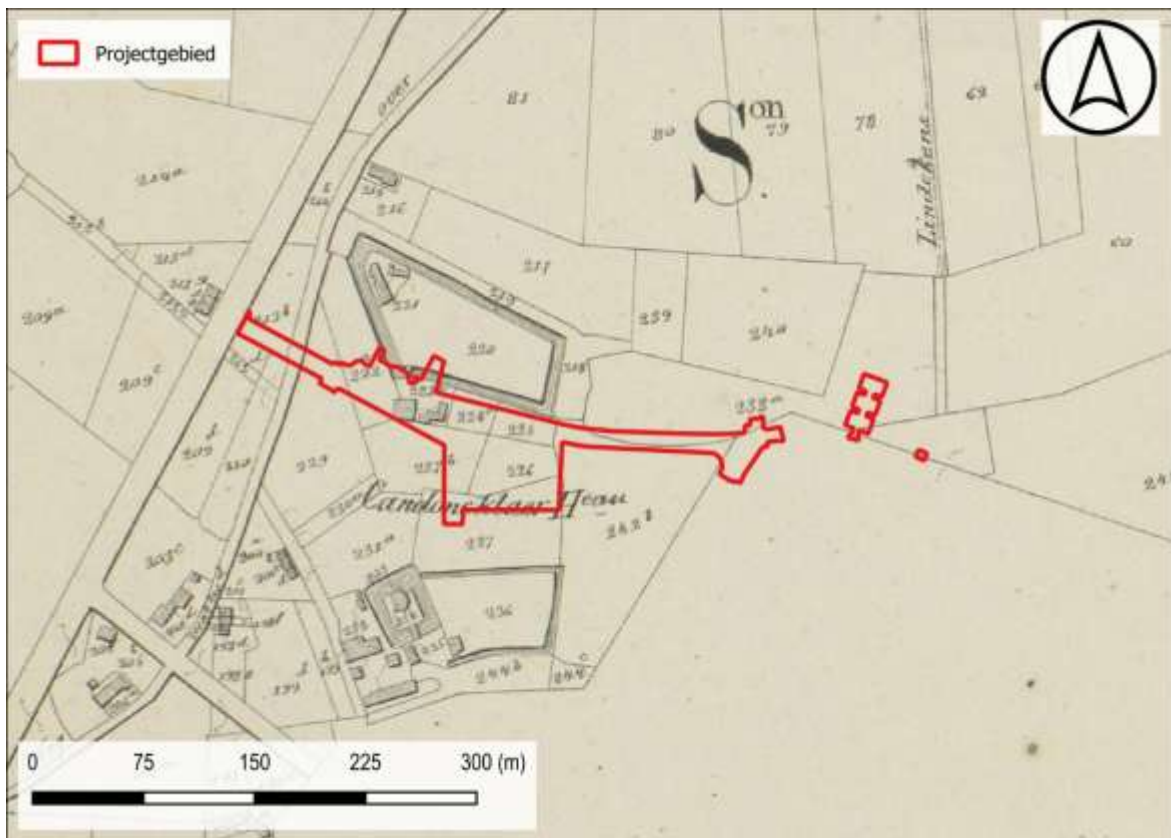
Figuur 27: Situering projectgebied t.a.v. Ferrariskaart d.d. 1771-1778 (© geopunt)

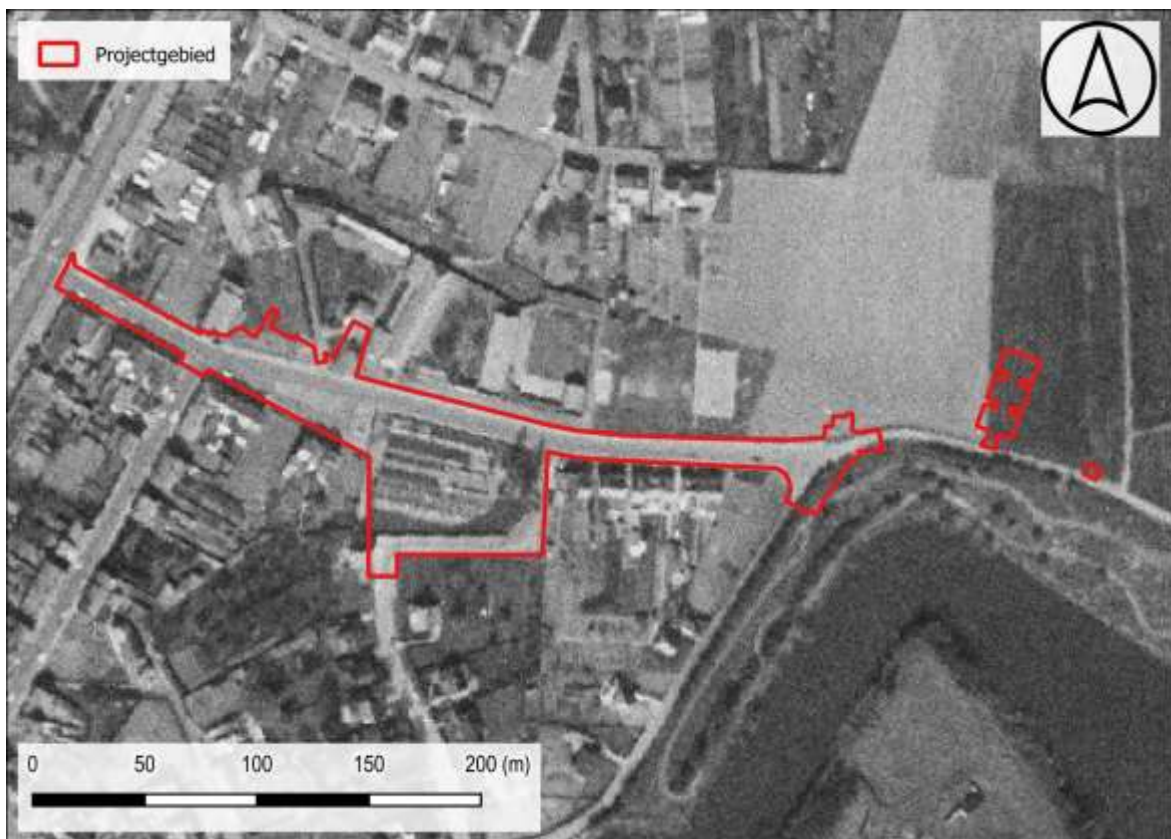
Figuur 28: Situering projectgebied t.a.v. Atlas der Buurtwegen d.d. 1840 (© geopunt)

Figuur 29: Situering projectgebied t.a.v. Vandermaelenkaart d.d. 1846-1854 (© geopunt)

Figuur 30: Situering projectgebied t.a.v. Poppkaart d.d. 1842-1879 (© geopunt)

Figuur 31: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek d.d. 1971 (© geopunt)

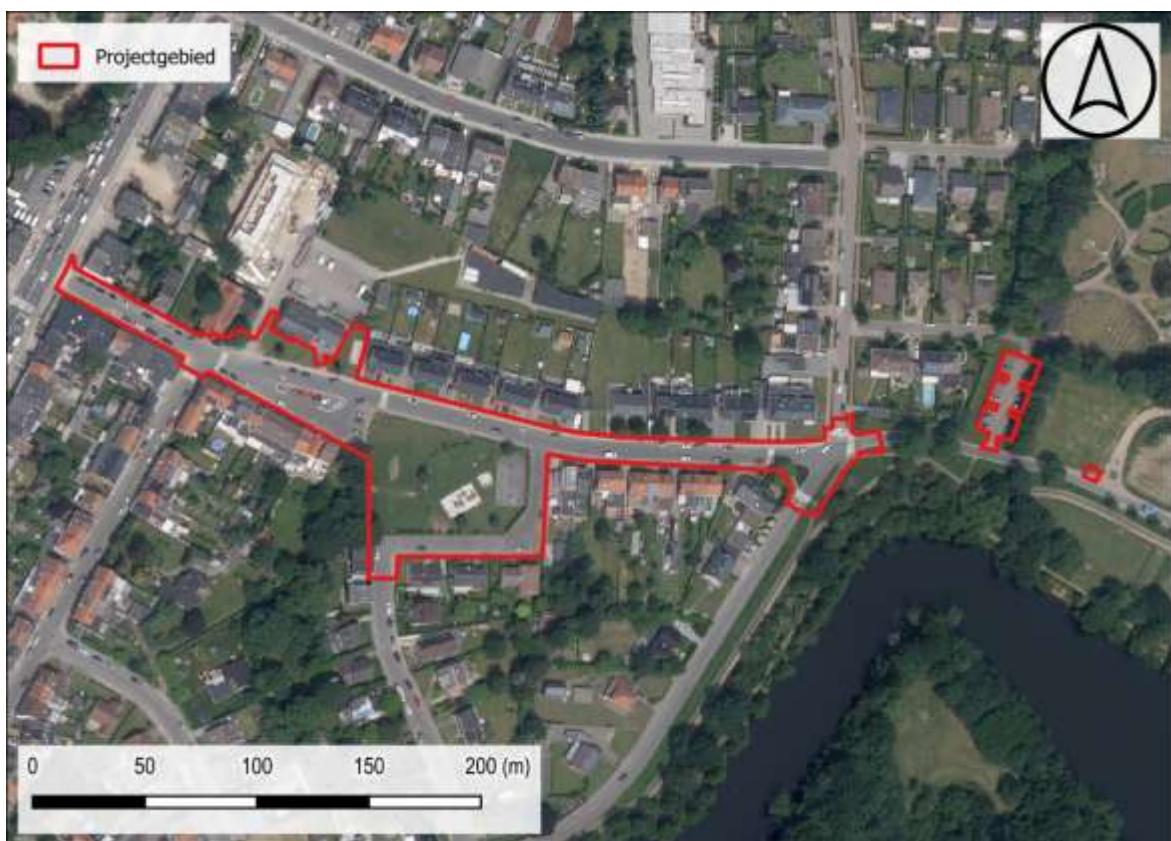
Figuur 32: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek d.d. 1979-1990 (© geopunt)

Figuur 33: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek d.d. 2000-2003 (© geopunt)

Figuur 34: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek d.d. 2008-2011 (© geopunt)

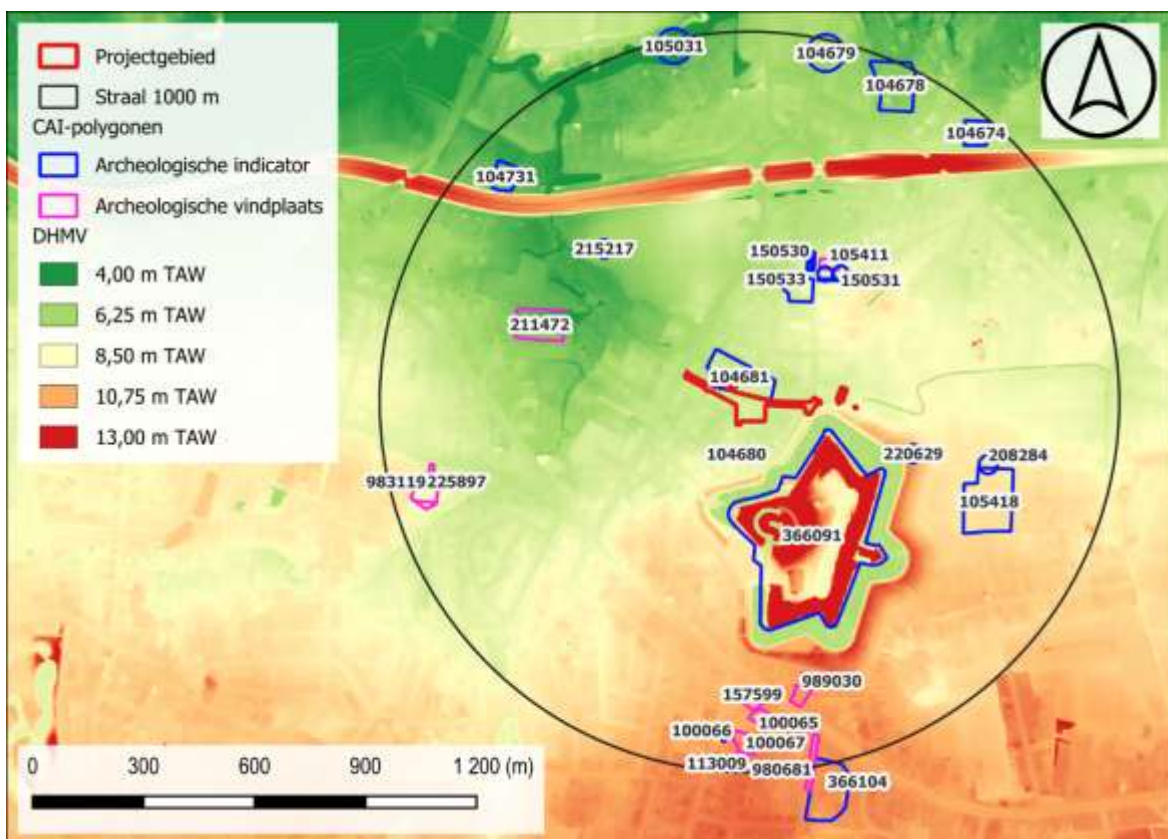
Figuur 35: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek d.d. 2016 (© geopunt)

Figuur 36: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek, meest recent (© geopunt)

1.2.3 Archeologisch kader

In de ruime omgeving van het plangebied zijn meerdere archeologische vindplaatsen gekend. Op het kaartblad van de CAI is een duidelijke cluster vindplaatsen en onderzoek op te merken ten zuiden van het fort, op het grondgebied van Borsbeek. Bij meerdere onderzoekscampagnes werden hier funeraire structuren uit de bronstijd, ijzertijd maar vooral vroege middeleeuwen onderzocht. Deze structuren bestonden uit zowel crematiegraven als inhumaties. Het is duidelijk dat langsheen de top van de rug nabij de vallei van het Schijn een funeraire ruimte is ingericht die een zekere mate van continuïteit heeft gekend. Ook ten noorden van het plangebied, op iets hoger terrein, werden sporen aangetroffen uit de vroege en late ijzertijd. Verder westwaarts langs de Koudebeek werden naast artefacten die wijzen op aanwezigheid in het finaal paleolithicum of mesolithicum eveneens structuren uit de ijzertijd die mogelijk als spieker geïnterpreteerd kunnen worden of restanten van subsistentieactiviteiten. Naast deze archeologische sites zijn eveneens meerdere indicatoren aangeduid op het kaartblad van de CAI. Dit betreft enerzijds cartografische indicatoren van laatmiddeleeuwse en vroegmoderne hoevecomplexen. Anderzijds zijn in de ruime omgeving toevallsvondsten gemeld en veldkarteringen uitgevoerd waarbij vondstmateriaal werd gerecupereerd uit de steentijden, metaaltijden, Romeinse periode en middeleeuwen. De gekende waarden wijzen aldus op een doorlopende menselijke aanwezigheid sinds de steentijden en een duidelijke rijkdom aan vindplaatsen uit de metaaltijden.

Figuur 37: Situering projectgebied op het DHMV met aanduiding van de CAI-polygonen (©Geopunt).

I. Archeologische vindplaatsen

100065	Toevalsvondst/Opgraving Late bronstijd/Vroege ijzertijd: graf 1-6, Ha B/C-periode Late ijzertijd: Ha B tot late La Tène periode Bron: Carlier M. 1989: De Merovingische grafvelden in het noordoostelijk scheldebekken en in de Dijlevallei, onuitgegeven licentiaatsverhandeling,
100067	Toevalsvondst/opgraving Late ijzertijd: Kuilen Merovingische periode: slechts een deel van de begraafplaats werd onderzocht: geen regelmaat in de graven, inhumatiegraven + 1 brandgraf (waarschijnlijk onderdeel van het urnengrafveld), vaatwerk: 10 stuks, biconische potten, glazen vaatwerk: tuimelbeker, sierraden: kralen in amber, glas, glaspasta en amythist, 3 bronzen fibula, 1 ronde opengewerkte sierschijf, ring en halsband, gespen en beslagplaten, wapens: lanzen, umbo's, scramasax, pijlen, messen, vuurslag, ringstaaf, priem, spinschijven, pincetten, kistbeslagen, silex, 2 gouden triëntes, ovalen gem met vlakke tafel en schuin oplopende zijanten (blauw op zwart;Merovingisch hergebruik in dubbelgraf XXVII, in noordelijk gedeelte van houten grafkamer: 2 E-3 EA) ook zegelring met intaglio Bron: Fremault Y. en De Boe G., 1966: Borsbeek: Merovingisch grafveld, Archeologie 1966/2, p 86.
105411	Opgraving Vroege ijzertijd: Hallstatt tot een deel van de La Tène periode Bron: Goossenaerts K. (1985) De brons- en ijzertijd in het arrondissement Antwerpen. Een status quaestionis (lic.thesis KULeuven), p. 65-67.
157599	Mechanische prospectie Late bronstijd/Vroege ijzertijd: spoor met verbrand bot (52 gram) en een 10-tal handgevormde scherven (geen diagnostische stukken). Interpretatie onzeker. Er werden nog een aantal sporen terugvonden die een "gelijkende vulling" hadden. (er wordt in het rapport wel geen melding gemaakt van botmateriaal in deze andere sporen!) (vooronderzoek). 3 ondiepe kuiltjes met crematieresten en handgevormd aardewerk (opgraving) Aangezien de er zeer weinig crematieresten werden aangetroffen in de kuilen, kan misschien beter gesproken worden van een brandrestenkuim of afvalkuil dan een over een graf. 8 paalkuilen (geen plattegrond, geen materiaal in de kuilen), 23 kuilen, waarvan 10 kuilen handgevormd aardewerk bevatten. (+ 1 spinschijfje, silexafslag en 1 postmiddeleeuwse scherf) (opgraving) Nieuwe tijd: kuil met het karkas van een grote hond, 8 paalkuilen (geen plattegrond, geen materiaal in de kuilen), 23 kuilen, waarvan 10 kuilen handgevormd aardewerk bevatten. (+ 1 spinschijfje, silexafslag en 1 postmiddeleeuwse scherf) (opgraving) (vermoedelijk zelfde datering als de kuilen met crematie, niet duidelijk vermeld in rapport) Bron: Smeets M. e.a. 2011: Het archeologische vooronderzoek aan de Eugene Verelstlei te Borsbeek, Archeo-rapport 79.
211472	Opgraving

	Laatpaleolithicum/Mesolithicum: klingkern Metaaltijden/Steentijd: verbrande klopper Ijzertijd: 1 structuur: vierpalige spieker. De sporen zijn toe te schrijven aan een nederzetting, al is het niet duidelijk of het gaat om een enkel erf, een tijdelijke verblijfplaats van vissers, jagers en herders, of dat het gaat om een concentratie bijgebouwtjes en spiekers die een ambachtelijke of economische functie hadden. Late middeleeuwen/Nieuwe tijd: greppels die waarschijnlijk in verband staan met de agrarische inrichting rond het gehucht Boterlaar. Bron: Janssens M. 2013: Ijzertijdsporen langs de Koude Beek. Onderzoeksgebied Park Groot Schijn te Deurne, gemeente Antwerpen; archeologische opgraving, RAAP-RAPPORT 2695.
225897	Mechanische prospectie Metaaltijden/Romeinse tijd: funeraire gebouwen en structuren, metaaltijden of Romeinse tijd Bron: Devroe, A., Bervoets, G. & Wijnen, J. (2019) Nota Deurne, Herentalsebaan 594, Mechelen.
980681	Controle van werken Onbepaald: De archeologische begeleiding uitgevoerd tijdens de vernieuwing van een rioleringsstelsel ter hoogte van de Schanslaan in Borsbeek leverde geen relevante archeologische resultaten op. Onder de versterking van de Schanslaan werden voornamelijk tertiaire afzettingen aangetroffen die bestaan uit afwisselende (lemige) zand- en kleilagen. In enkele gevallen werd mogelijk nog het restant van het quartaire dekzand aangetroffen. Sporen waren binnen het studiegebied totaal afwezig vermits het vlak, onder de versterking werd aangelegd op een diepte tussen 1,4 en 1,6 onder het maaiveld. Bron: Jennes N. & Verrijckt J. 2020: Eindverslag begeleiding: Borsbeek, Schanslaan, Rapport nr. 0289, Beerse.
983119	Opgraving Late ijzertijd/Romeinse tijd: sporen van een erf uit de Romeinse tijd aan het licht. Nieuwe tijd: De verregaande versterking van het vlak door de bouw en afbraak van een drukkerij vanaf het derde kwart van de 20ste eeuw en de spitstroken voor bodemverbetering die werden aangelegd in de loop van de nieuwe tijd hebben het archeologisch relevant niveau voor sporen ouder dan de nieuwe tijd sterk verstoord. Bron: De Beenhouwer J. & Arckens M. 2021: Een Romeinse boerderij in de traditie van de late ijzertijd. Eindverslag van een opgraving in Deurne aan de Herentalsebaan 594, Fodio Folio 106, Wijnegem.
989030	Mechanische prospectie Vroege ijzertijd: Tijdens het veldwerk werd er één bodemspoor (een crematiegraf uit de vroege ijzertijd) aangetroffen. Er is echter vooral sprake van talrijke versterkingen van het archeologisch relevant niveau. Deze zijn het gevolg van de recente bouw- en sloopactiviteiten op het terrein. Het voorkomen van een funeraire context uit de vroege ijzertijd toont aan dat de zone van het projectgebied deel

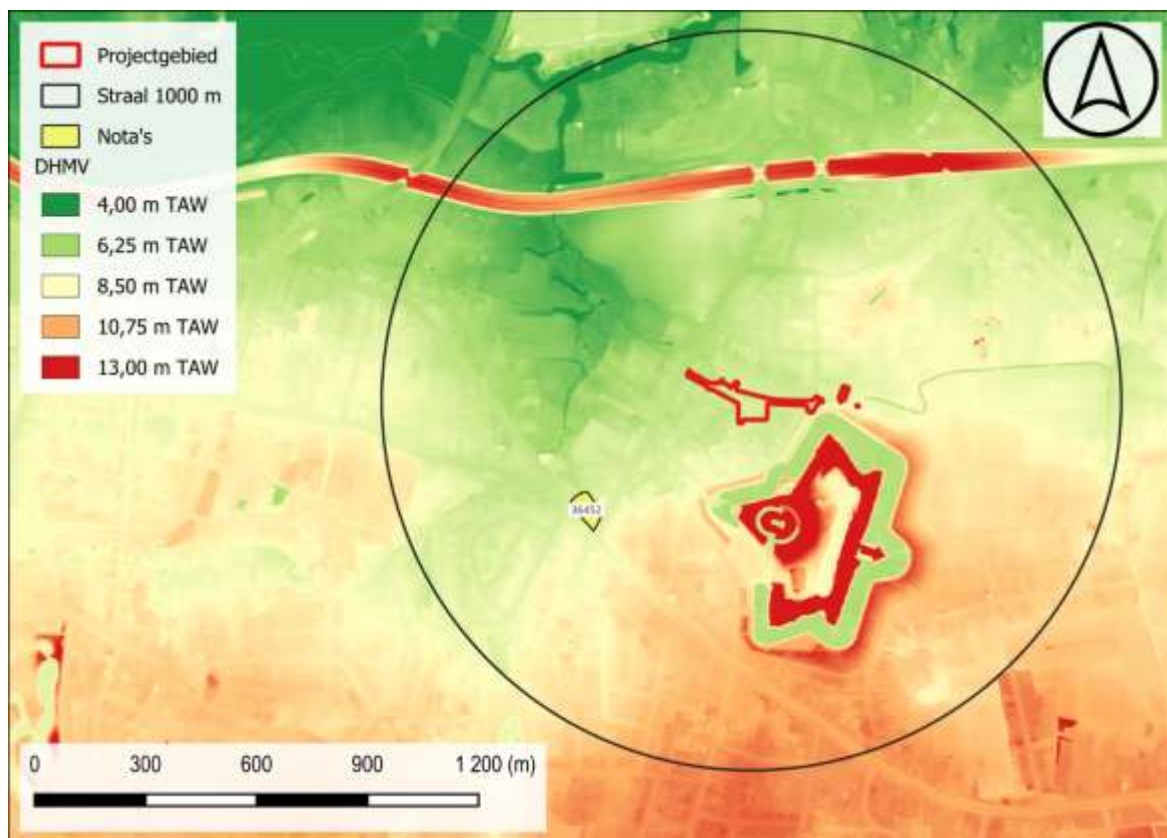
	uitmaakt van een groter grafveld uit deze periode. De resultaten van het proefsleuvenonderzoek zijn in overeenstemming met de bevindingen van eerder uitgevoerd archeologisch onderzoek in de ruimere omgeving. Onbepaald: Voor het overige werden geen archeologische relevante sporen of vondsten aangetroffen binnen het onderzoeksgebied. Het relatief lage aantal bodemsporen kan enerzijds te wijten zijn aan de talrijke recente verstoringen die te maken hebben met bouw- en sloopactiviteiten. Vooral in de oostelijke sector van het terrein zijn talrijke verstoringen vastgesteld. Het terrein is in het verleden intens bebouwd geweest en de gebouwen werden recent gesloopt. Deze activiteiten hebben een uitgesproken negatieve impact gehad op de bodembewaring en mogelijk de hiermee geassocieerde archeologische waarden. Er werd nergens een (deels) bewaarde horizontsequentie van een (paleo)bodem aangetroffen. Toch is het moeilijk om zones uit te sluiten voor verder onderzoek, vermits de verstoringen zeer onregelmatig verspreid voorkomen. Dit toont aan dat ook in de schijnbaar verstoorte zones ook nog graven kunnen voorkomen. De sporendensiteit zal vermoedelijk niet erg hoog zijn. De site is archeologisch erg waardevol. De periode van de (vroege) ijzertijd is in de omgeving van Wommelgem nog slecht gekend. De crematiegraven in de nabijgelegen omgeving vormen bovendien interessant vergelijkingsmateriaal. Bron: Van Liefferinge N. & Dingens L. 2023: Nota: Het archeologisch vooronderzoek aan de Herentalsebaan te Wommelgem. Studiebureau Archeologie bv, Tienen.
--	---

II. Archeologische indicatoren

100066	Toevalsvondst Steentijd: <i>prehistorische vondst</i> Evaluatie: prehistorische vondst aan het licht gekomen tijdens opgravingen van 1965-66 Opmerkingen: Bewaringstoestand: onbekend
104674	Erfgoedonderzoek 17de eeuw: residentie, begin van de 16de eeuw is het domein afgesplitst van het landgoed Immerseel. 1943: Gesloopt voor de aanleg van het antitankkanaal
104678	Erfgoedonderzoek Late middeleeuwen: Brouwerij Beirens, oudste gebouwen zijn restanten van de stallen van het landgoed Immerseel, opgericht toen de Herentalsevaart van de Tip naar Antwerpen gegraven werd.
104679	Erfgoedonderzoek Late middeleeuwen: Kasteel van Immerseel, de ruïne werd in 1885 verder gesloopt, verkaveld en doorsneden door de Militairebaan, 1280
104680	Erfgoedonderzoek 17de eeuw: <i>Roosehof (Hofke Roose)</i> gebouw werd gesloopt in 1945 (zwaar beschadigd na bombardement), het koetshuis tot 1955
104681	Erfgoedonderzoek 18de eeuw: <i>Hof Kandonklaar</i>, oorspronkelijk omwald
104731	Indicator cartografie 16de eeuw: <i>Boterlaarhof</i>

	17 ^{de} eeuw: omwaterd lusthof
105031	Toevalsvondst Steentijd: lithisch materiaal
105418	Veldkartering Steentijd: komt sporadisch voor, o.a. een geretoucheerde kling Late ijzertijd: handgevormd aardewerk in ijzertijdtraditie, armbandfragment: 5-lobbig met gele glaspasta op de middenste lob. Midden-Romeinse tijd: technisch aardewerk, zwart gevernist aardewerk, gebruiksaardewerk, deksel, handgevormd, eifelwaar, Tongerse beker, dakpan, grijs aardewerk, mogelijk een Niederbieber 109. vnl. 2de-3de eeuws materiaal, maar ook later nog want het aandeel eifelwaar wordt groter en harder en de vormen atypischer Vroege middeleeuwen: handgevormd aardewerk, niet in ijzertijdtraditie, maar harder en zuiverder. Volle middeleeuwen: Paffrath, Andenne, rood beschilderd, grijs
113009	Indicator cartografie 18de eeuw: op Ferraris-kaart aangeduide windmolen, houten standaard graanwindmolen. Staat op Ferraris-kaart, dus stond er zeker tijdens 3de kwart 18de eeuw of vroeger, vermeld in tekst uit 1759, maar geen gegevens over oprichting. Staat in tekst uit 1834 vermeld als bloemwindmolen. Aangezien de Popp-kaart ook deze molen vermeld weten we dat hij er nog stond rond 1860. Afgebroken in 1911.
150530	Toevalsvondst Middenijzertijd: fragment van urn met crematieresten, een aantal scherven waarvan sommige met kamversiering
150531	Toevalsvondst Late bronstijd: 2 graven: 1 met bijgiften en 1 zonder bijgiften.
150532	Toevalsvondst Late bronstijd: o.a. 2 urnen met elk een bijpotje en crematieresten. De rest van het materiaal was reeds kort na het ontdekken al niet meer beschikbaar voor studie.
150533	Toevalsvondst Late bronstijd: fragmenten van urnen
150534	Toevalsvondst Late bronstijd: fragment(-en?) van urn
150535	Toevalsvondst Late bronstijd: fragment(-en?) van urne
208284	Metaaldetectie 18de eeuw: Zilveren religieuze ring van 22mm x 20mm (is licht geplooid). Op de top van de ring ovalen vlak met de nog moeilijk te onderscheiden afbeelding van Onze Lieve Vrouw.

215217	Metaaldetectie Onbepaald: Zilverkleurige broche, in de vorm van een harp. Versierd met steentjes, waarvan er nog maar een paar aanwezig zijn. Is 27mm breed en 24mm hoog. Het materiaal is mij ongekend, maar ik denk aan zilver, hoewel er op de achterkant bruin/groene oxidatie aanwezig is.
220629	Metaaldetectie 17de eeuw: Zilveren munt 3 stuiver aalbrecht en Isabel
366091	Indicator cartografie 19de eeuw: Fort 2, Behoort tot de 8 vooruitgeschoven forten van Brialmont. gebouwd tussen 1864 en 1967. Fort staat er nu nog.
366104	Indicator cartografie Nieuwe tijd: Oude schans 3

Figuur 38: Situering projectgebied op het DHMV met aanduiding van de (Archeologie)nota's en eindverslagen (©Geopunt).

III. Onderzoek (nog) niet opgenomen in de CAI

36452	Wommelgem, Autolei Proefsleuven en proefputten Tijdens het vooronderzoek met ingreep in de bodem werd één greppel aangetroffen die niet gedateerd kon worden. Door de afwezigheid van relevante archeologische sporen of structuren zal verder archeologisch onderzoek niet leiden tot kenniswinst. Indar archeologie adviseert dan ook een vrijgave van het terrein. Bron: https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/36452
-------	--

1.3 SYNTHESE FASE BUREAUONDERZOEK

De opdrachtgever plant rioleringswerken en de daaropvolgende heraanleg en herinrichting van de weg langsheen de Volkaertslei te Wommelgem. Het plangebied heeft een oppervlakte van ca. 11 730 m² en wordt ingenomen door wegenis, park- en groenzone. Ten oosten van het rioleringsstracé worden in het kader van de geplande ontwikkeling 2 kleine zones verharding aangelegd. In eerste instantie wordt de weg opgebroken, vervolgens wordt een nieuw gescheiden rioleringsstelsel aangelegd waarbij nadien de weg wordt heringericht met bijkomende verharding, wandelpaden, buffervolumes en groenaanplant. De gecombineerde oppervlakte van de geplande ingrepen bedraagt ca. 11 113 m².

Wommelgem is gelegen in de Zuiderkempen op een dekzandrug ten zuiden van de vallei van het Schijn. Het plangebied bevindt zich op meer dan 2 km ten westen van het historische dorpscentrum, direct ten noorden van Fort 2, onderdeel van de binnenste ring Brialmontforten rond Antwerpen. De Quartairgeologische kaart geeft ter hoogte van het plangebied een profiel weer waarvan de top bestaat uit eolische afzettingen van het Weichseliaan tot vroeg-Holoceen. Ten westen van het plangebied stroomt de Koude Beek richting het noordelijk gelegen Groot Schijn, ten oosten van het plangebied stroomt de Rollebeek waar ook de Fortloop en Moffenloop op aansluiten. De bodemkaart geeft enkel in het oosten van het tracé informatie weer. Hier bestaat de bodem uit droge, lemige zandbodem waaronder een dikkere ploeglaag nog bodemontwikkeling bewaard kan zijn. Tegen het westelijke uiteinde van het tracé is een 'vergraven grond' weergegeven.

Op het cartografische materiaal is te zien dat het plangebied zich bevindt ter hoogte van 2 omwalde hoevecomplexen. De bewoningskern wordt op de Ferrariskaart aangeduid met het toponiem 'Candoncklaer'. Op het 19e-eeuwse kaartmateriaal is te zien dat het plangebied zich vermoedelijk eerder ter hoogte van of binnen het noordelijke complex gelegen is. Op zowel de Popp-kaart als de Vandermaelenkaart is Fort 2 reeds aangeduid. Het fort wordt gebouwd in de periode 1860-1864 en is tot op heden nog grotendeels bewaard. Doorheen de orthofotosequentie is weinig tot geen wezenlijke verandering op te merken inzake het landgebruik. De huidige toestand is reeds te herkennen op het oudste luchtbeeld.

In de ruime omgeving van het plangebied zijn meerdere archeologische vindplaatsen gekend. Op het kaartblad van de CAI is een duidelijke cluster vindplaatsen en onderzoek op te merken ten zuiden van het fort, op het grondgebied van Borsbeek. Bij meerdere onderzoekscampagnes werden hier funeraire structuren uit de bronstijd, ijzertijd maar vooral vroege middeleeuwen onderzocht. Deze structuren bestonden uit zowel crematiegraven als inhumaties. Het is duidelijk dat langsheen de top van de rug nabij de vallei van het Schijn een funeraire ruimte is ingericht die een zekere mate van continuïteit heeft gekend. Ook ten noorden van het plangebied, op iets hoger terrein, werden sporen aangetroffen uit de vroege en late ijzertijd. Verder westwaarts langs de Koudebeek werden naast artefacten die wijzen op aanwezigheid in het finaal paleolithicum of mesolithicum eveneens structuren uit de ijzertijd die mogelijk als spieker geïnterpreteerd kunnen worden of restanten van subsistentieactiviteiten. Naast deze archeologische sites zijn eveneens meerdere indicatoren aangeduid op het kaartblad van de CAI. Dit betreft enerzijds cartografische indicatoren van laatmiddeleeuwse en vroegmoderne hoevecomplexen. Anderzijds zijn in de ruime omgeving toevalsvondsten gemeld en veldkarteringen uitgevoerd waarbij vondstmateriaal werd gerecupereerd uit de steentijden, metaaltijden, Romeinse periode en middeleeuwen. De gekende waarden wijzen aldus op een doorlopende menselijke

aanwezigheid sinds de steentijden en een duidelijke rijkdom aan vindplaatsen uit de metaaltijden.

Hoewel in de ruime omgeving van het plangebied zeer zeker uitgegaan moet worden van een trefkans inzake archeologisch erfgoed wordt vanwege de aangenomen mate van verstering en het versnipperde karakter van de geplande ingrepen buiten de wegenis.

BIBLIOGRAFIE

LITERATUUR

Van Ranst, E. & Sys, C. 2000. Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen. Universiteit Gent.

KAARTMATERIAAL

Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, Graaf de Ferraris [1771-1778]

Atlas der Buurtwegen d.d. 1842

Topografische kaart van Vandermaelen d.d. 1846 – 1854

Popp-kaart d.d. 1842-1879

DIGITALE BRONNEN

www.geopunt.be

<https://dov.vlaanderen.be>

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be>

<https://cartesius.be>

<https://loket.onroerenderfgoed.be>

BIJLAGE

FIGURENLIJST

Figuur 1: Situering projectgebied t.a.v. GRB-basiskaart (© geopunt).....	4
Figuur 2: Situering projectgebied t.a.v. topografische kaart van België (© geopunt)	4
Figuur 3: Situering plangebied t.a.v. meest recente orthofotomozaïek (©Geopunt)	6
Figuur 4: Opzet initiatiefnemer t.a.v. meest recente orthofotomozaïek (©Geopunt).....	7
Figuur 5: Opzet initiatiefnemer t.a.v. meest recente orthofotomozaïek (©Geopunt).....	8
Figuur 6: Opzet initiatiefnemer, Typedwarsprofiel 1	8
Figuur 7: Opzet initiatiefnemer, Typedwarsprofiel 2	9
Figuur 8: Opzet initiatiefnemer, Typedwarsprofiel 3.....	9
Figuur 9: Opzet initiatiefnemer, Typedwarsprofiel 4.....	9
Figuur 10: Opzet initiatiefnemer, Typedwarsprofiel 5.....	10
Figuur 11: Opzet initiatiefnemer, Typedwarsprofiel 6.....	10
Figuur 12: Opzet initiatiefnemer, Typedwarsprofiel parking t.h.v begraafplaats	10
Figuur 13: Opzet initiatiefnemer, Typedwarsprofiel zone glascontainers	10
Figuur 14: Situering projectgebied t.a.v. de Traditionele Landschappenkaart (Bron: Geopunt).	12
Figuur 15: Situering projectgebied t.a.v. Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (II) d.d. 2014 (© geopunt)	12
Figuur 16: Situering projectgebied t.a.v. Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (II) d.d. 2014 (© geopunt)	13
Figuur 17: Situering projectgebied t.a.v. Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (II) d.d. 2014 (© geopunt)	13
Figuur 18: Hoogteverloop 1 NW-ZO	14
Figuur 19: Situering projectgebied t.a.v. Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (II) d.d. 2014 (© geopunt)	14
Figuur 20: Hoogteverloop 2 N-Z	14
Figuur 21: Situering projectgebied t.a.v. Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (II) d.d. 2014 (© geopunt)	15
Figuur 22: Hoogteverloop 3 NO-ZW	15
Figuur 23: Situering projectgebied t.a.v. Tertiair geologische kaart (© geopunt)	16
Figuur 24: Situering projectgebied t.a.v. Quartair geologische kaart (© geopunt)	16
Figuur 25: Situering projectgebied t.a.v. algemene bodemkaart van België (© geopunt)	17
Figuur 26: Situering projectgebied t.a.v. Ferrariskaart d.d. 1771-1778 (© geopunt).....	20
Figuur 27: Situering projectgebied t.a.v. Ferrariskaart d.d. 1771-1778 (© geopunt).....	20
Figuur 28: Situering projectgebied t.a.v. Atlas der Buurtwegen d.d. 1840 (© geopunt)	21
Figuur 29: Situering projectgebied t.a.v. Vandermaelenkaart d.d. 1846-1854 (© geopunt) ...	21
Figuur 30: Situering projectgebied t.a.v. Poppkaart d.d. 1842-1879 (© geopunt).....	22
Figuur 31: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek d.d. 1971 (© geopunt).....	22
Figuur 32: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek d.d. 1979-1990 (© geopunt).....	23
Figuur 33: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek d.d. 2000-2003 (© geopunt).....	23
Figuur 34: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek d.d. 2008-2011 (© geopunt).....	24
Figuur 35: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek d.d. 2016 (© geopunt).....	24
Figuur 36: Situering projectgebied t.a.v. orthofotomozaïek, meest recent (© geopunt)	25
Figuur 37: Situering projectgebied op het DHMV met aanduiding van de CAI-polygonen (©Geopunt).	26

Figuur 38: Situering projectgebied op het DHMV met aanduiding van de (Archeologie)nota's en eindverslagen (©Geopunt).....	32
---	----

CHRONOLOGISCH KADER

